

Tweedegraadslerarenopleiding

10
voor
de
leraar

Kennisbasis Generiek

Voorwoord

Vanaf 2016 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de lerarenopleidingen in verschillende fasen met veel enthousiasme gewerkt aan de herijking van de 62 kennisbases die sinds 2008 ontwikkeld zijn. Voor u ligt het mooie resultaat van de gezamenlijke inspanningen.

De kennisbases zijn herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vakkennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die een inhoudelijke en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van elke kennisbasis is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en externe inhoudelijke deskundigen. Het resultaat is in overeenstemming met landelijke eisen.

De lerarenopleidingen kunnen tevreden terugkijken op een periode waarin zij veel hebben gediscussieerd, geschaafd en bijgesteld. Een periode waarin lerarenopleiders intensief hebben nagedacht over hun vak, de didactiek en het minimale niveau dat een startbekwame leerkracht moet beheersen. Met de inzet van zoveel betrokken mensen wordt dit eindresultaat breed gedragen.

Al deze activiteiten hebben ook nog iets anders opgeleverd. Het bracht collega's van diverse instellingen met elkaar in contact. Ze kregen gelegenheid om met vakgenoten te discussiëren en daarmee hun eigen expertise aan te scherpen. De samenwerking geeft een impuls aan de betrokkenheid van de lerarenopleiders bij de kwaliteitsverbetering en hun professionalisering.

Permanente kwaliteitszorg is essentieel voor de maatschappelijke opdracht. De kennisbases leveren daarvoor de ijkpunten aan. Het zijn geen statische documenten en blijven met enige regelmaat bijstelling nodig hebben vanwege vakinhoudelijke veranderingen, pedagogisch-didactische eisen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht. Dat houdt het gesprek over de inhoud van de lerarenopleidingen volop in leven en draagt daarmee bij aan de kwaliteitsslag die met het ontwikkelen van de kennisbases wordt beoogd.

De lerarenopleidingen weten elkaar beter te vinden en pakken uitdagingen gezamenlijk op. Hiermee dragen zij bij aan een goede opleiding voor de nieuwe generatie leraren en het onderwijs in Nederland.

Ik dank allen die hieraan hebben bijgedragen.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Thom de Graaf', followed by a long horizontal line.

mr. Thom de Graaf,
voorzitter Vereniging Hogescholen

Inhoud

Voorwoord	2
1 Inleiding	4
2 Ontwikkeling kennisbases	6
2.1 Versterken kenniscomponent	6
2.2 Systeem van kennisborging	6
2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases	6
3 Toelichting en verantwoording generieke kennisbasis tweedegraadslerarenopleidingen	8
3.1 Maatschappelijke context	8
3.2 Relatie met andere kennisbases	8
3.3 Verantwoording keuzes	9
3.4 Opbouw kennisdomeinen	11
4 Beschrijving kennisdomeinen	15
4.1 Domein A: De school als leeromgeving; didactisch handelen van de docent	15
4.2 Domein B: De school als onderwijs-pedagogische omgeving; pedagogisch handelen van de docent	34
4.3 Domein C: De leraar als professional; professioneel handelen van de docent	44
5 Redactie en validering	57
5.1 Redactieteam	57
5.2 Valideringsgroep	57
Bijlage	
Uitgangspunten kennisbases	58
Colofon	61

1 Inleiding

Voor u ligt de generieke kennisbasis van de tweedegraadslerarenopleidingen. Deze herziene versie is in 2017 samengesteld door het Landelijk Vakoverleg Generieke Kennisbasis op basis van de herijking van de oorspronkelijke kennisbasis uit 2011. Daarbij is te rade gegaan bij die organen die verbonden zijn met de studenten uit de tweedegraadslerarenopleidingen. Niet alleen de MBO Raad en de VO-raad, maar ook met professionals die verbonden zijn met bijvoorbeeld ict, opleiden in de school en passend onderwijs. Daarmee is beoogd om de huidige ontwikkelingen in de maatschappij in het algemeen en in het onderwijs in het bijzonder, mee te nemen in deze nieuwe versie van de generieke kennisbasis.

De generieke kennisbasis legt de conceptuele kennis vast die de startbekwame docent aan het einde van de tweedegraadslerarenopleiding moet hebben. Het betreft specifiek 'het weten' met betrekking tot het leren lesgeven, inclusief de stage. Dat beslaat ongeveer vijftig procent van het totale curriculum. Het gaat hier over het meesterschap als docent.

De inhoud is gericht op het pedagogisch/didactische deel van de bacheloropleiding voor leraren in het voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De hernieuwde kennisbasis kent een onderverdeling in drie domeinen: de school als leeromgeving, de school als onderwijs-pedagogische omgeving en de leraar als professional. Samen vormen zij, naast de vakbekwaamheid in een specifiek schoolvak, de basis van goed leraarschap.

De kennisbasis is in eerste instantie bedoeld voor de lerarenopleiders zelf, maar ook voor hun studenten of externe belanghebbenden.

De kennisbasis is als volgt opgebouwd:

Achtergrond kennisbases

In het hoofdstuk *Achtergrond kennisbases* is algemene informatie opgenomen met betrekking tot de aanleiding, ontwikkeling, inhoud en herijking van de verschillende kennisbases.

Toelichting en verantwoording

In het hoofdstuk *Toelichting en verantwoording* geeft het redactieteam van de kennisbasis een toelichting op de totstandkoming van de herijkte kennisbasis en legt het verantwoording af over de gemaakte keuzes.

Beschrijving kennisdomeinen

In het hoofdstuk *Beschrijving kennisdomeinen* zijn de vakinhoudelijke en vakdidactische (sub)domeinen opgenomen en het minimale niveau waarop de (sub)domeinen beheerst moeten worden.

Redactie en validering

In het hoofdstuk *Redactie en validering* vindt u een toelichting op het herijkingsproces van de kennisbasis en een overzicht van redactie- en valideringsleden die betrokken zijn geweest.

In de bijlage zijn de uitgangspunten bij het herijken van de kennisbases opgenomen.

2 Ontwikkeling kennisbases

2.1 Versterken kenniscomponent

In de eerste jaren van dit millennium stond met name de kwaliteit van de kenniscomponent van de lerarenopleidingen ter discussie. Als antwoord op de brede kritiek op de vakinhoudelijke en vakdidactische kwaliteit van de lerarenopleidingen presenteerde staatssecretaris Van Bijsterveldt in 2008 de nota *Krachtig meesterschap, kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008-2011*. De Vereniging Hogescholen onderschreef de opgenomen doelstellingen die gericht zijn op een hogere kwaliteit van de lerarenopleidingen. Eén onderdeel van de kwaliteitsagenda betreft de verbetering van de vakinhoudelijke kwaliteit van de lerarenopleidingen. 'Het eindniveau van de opleidingen wordt duidelijk vastgelegd. Hiertoe ontwikkelen de opleidingen in samenwerking met het afnemende veld een gezamenlijke kennisbasis, eindtermen en examens'.

2.2 Systeem van kennisborging

De gezamenlijke lerarenopleidingen hebben met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap afspraken gemaakt over een systeem van borging gericht op de kenniscomponent binnen de opleiding. Gekozen is voor drie instrumenten: 1. Kennisbases 2. Landelijke kennistoetsen 3. Peer-review. De resultaten komen bottom-up en in eigen beheer met de lerarenopleider als centrale factor tot stand, maar wel met een stevig en onafhankelijk toezicht. Met als uiteindelijk doel dat elke startbekwame leerkracht minimaal dezelfde vakinhoudelijke kennis en vakspecifieke bekwaamheden heeft. Alle activiteiten voor de versterking van de kenniscomponent in lerarenopleidingen zijn ondergebracht in het programma *10voordeleraar*, onder de paraplu van de Vereniging Hogescholen. Het ministerie heeft voor de ontwikkeling en implementatie van de diverse instrumenten die *10voordeleraar* inzet om haar opdracht te verwezenlijken in de periode 2008-2017 een subsidie van € 25 miljoen beschikbaar gesteld.

2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases

Een kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student aan het eind van de opleiding moet hebben. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen is dit verdeeld over twee kennisbases: een specifieke vakkennisbasis met bijbehorende vakdidactiek en een generieke kennisbasis. In deze laatste gaat het om de algemene pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden. Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling ruimte voor een eigen profilering.

In de periode 2008-2011 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de hbo-lerarenopleidingen gezamenlijk de kennisbases ontwikkeld. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk-deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud. In totaal zijn 62 kennisbases opgesteld. De opleidingen hebben, na validatie van de kennisbasis, hun onderwijsprogramma aangepast.

Vakinhoudelijke veranderingen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht maken het wenselijk dat iedere kennisbasis met enige regelmaat wordt beoordeeld op de inhoud en waar nodig wordt aangepast. Dit maakt ook deel uit van de afspraken met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In het studiejaar 2015-2016 is gestart met het herijken van de eerste kennisbases.

De kennisbases zijn door lerarenopleiders herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vakkennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die inhoudelijk en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van de kennisbases is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en door externe inhoudelijke deskundigen. Ze zijn daarmee in overeenstemming met landelijke eisen.

Het herijkingsproces is zodanig vormgegeven dat iedereen die betrokken is bij een vak of opleiding gevraagd of ongevraagd mee kon denken zodat er een breed draagvlak ontstaat. De kennisbasis is een weerslag van wat de lerarenopleidingen, het afnemende werkveld en het specifieke wetenschapsgebied verwacht aan inhoud en niveau van een startbekwame leraar.

Een kerngroep met lerarenopleiders van de verschillende instellingen is gestart met het inventariseren van de herijkingswensen. Deze wensen zijn samengesteld op basis van ideeën, wensen en ontwikkelingen die effect hebben op de nodige vak- en (vak)didactische kennis van de aankomende leraar. De kerngroepen hebben als legitimatie collega-docenten uit de eigen instelling, de landelijke (vak)overleggen, de constructieteams van de landelijke kennistoetsen en/of de peer-reviewgroepen, studenten en alumni geconsulteerd. De ervaring met de implementatie van de bestaande versie van de kennisbasis is hierbij een belangrijk referentiepunt geweest.

De herijkingswensen zijn vervolgens getoetst aan de laatste wetenschappelijke inzichten binnen het vak, aan de ontwikkelingen in het werkveld en aan veranderingen op het gebied van beleid. Het definitieve herijkingsvoorstel is vastgesteld door een vaststellingscommissie waarin onder andere het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) en het afnemende werkveld is vertegenwoordigd. Hun specifieke taak was erop toe te zien dat de vastgestelde procedure juist is gevolgd. Zo hebben ze bijvoorbeeld bekeken of alle belanghebbenden afdoende zijn gehoord en of de gemaakte keuzes voldoende zijn toegelicht.

De schrijfgroep is na vaststelling van het herijkingsvoorstel door de vaststellingscommissie aan de slag gegaan met het herschrijven van de kennisbasis. Onder leiding van het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) is het opgeleverde concept gevalideerd door vertegenwoordigers van het werkveld, van de wetenschap en van eventuele vakverenigingen. Voor een aantal kennisbases is ook het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) geraadpleegd. Na verwerking van de opmerkingen zijn de herijkte kennisbases met een positief advies van het landelijk directeurenoverleg door de *Stuurgroep lerarenopleidingen* vastgesteld.

3 Toelichting en verantwoording generieke kennisbasis tweedegraadslerarenopleidingen

3.1 Maatschappelijke context

De hier gepresenteerde vernieuwde generieke kennisbasis is van toepassing op het gehele tweedegraadsonderwijsgebied: vmbo, onderbouw havo/vwo en mbo. Het biedt een basis aan elke startbekwame docent, maar dat betekent niet dat daarmee voorzien is in alle denkbare vereisten die aan een docent worden gesteld. Om na het afstuderen als volwaardig lid van een team in de school te kunnen functioneren, is het nodig is om deel te nemen aan inductieprogramma's. Deze programma's moeten startbekwame docenten een aanvullende voorbereiding bieden op de bijzondere vereisten die voortvloeien uit het lesgeven in een specifieke context.

Wat betreft de diepgang van de behandeling in de curricula zelf is het aan de individuele instellingen om eigen keuzes te maken zodat onze aanstaande collega's op hun beurt op een zinvolle wijze invulling kunnen geven aan de professionele ruimte van docenten. Daarbij is gekozen voor een gedecentraliseerde wijze van toetsen, en niet voor een centrale landelijke kennisbasistoets. Het gaat immers niet om het reproduceren van onderwijskundige feiten maar om het verwerven van gesitueerde kennis gebaseerd op de generieke kennisbasis.

3.2 Relatie met andere kennisbases

Het curriculum van de tweedegraadslerarenopleidingen is gebaseerd op twee kennisbases die gezamenlijk de basis voor goed leraarschap vormen. Naast de hier beschreven generieke kennisbasis kennen we nog de vakspecifieke kennisbasis.

De generieke kennisbasis legt de conceptuele kennis vast waarover de startbekwame docent aan het einde van de tweedegraadslerarenopleiding moet beschikken. Het betreft specifiek 'het weten' met betrekking tot het leren en het zich verder kunnen ontwikkelen in het beroep van leraar: het meesterschap van de docent. De vakspecifieke kennisbases beslaat het andere deel van het opleidingscurriculum en betreft het vakmanschap, kennis over een specifiek schoolvak. Beide kennisbases moeten opgevat worden als een dynamische set leerinhouden die zich continu in de tijd op basis van ervaring en nieuwe inzichten ontwikkelt. Samen vormen ze de basis voor goed leraarschap.

Binnen het onderwijs wordt van elke docent een inspanning gevraagd om bij te dragen aan de taalvaardigheid van de leerlingen. Taal speelt dan ook bij alle vakken op school een grote rol. Het geven van instructies en uitleg, het lezen van een tekst, samenwerken aan een opdracht - alles gebeurt met behulp van taal. Leerlingen zijn in vaklessen (vak)taal aan het verwerven. Hierbij gaan taalontwikkeling en begripsontwikkeling hand in hand. De didactische benadering

die taal- en vakleren combineert, heet Taalgericht vakonderwijs (of Taalontwikkelen vakonderwijs). Hoewel niet specifiek aangegeven in deze kennisbasis moet elke leraar hier goed van doordrongen zijn. Bij Taalontwikkelen onderwijs komen de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs naar voren: context, taalsteun, en interactie. De taalontwikkeling is tijdens (vak)lessen in verschillende contexten aan de orde. Hier betreft het zowel Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid (DAT) als Cognitieve Academische Taalvaardigheid (CAT). Daarbij krijgen woordenschatontwikkeling en taalontwikkeling (vooral ook van vaktaal) vaak onbewust een impuls. Taalgericht lesgeven komt naar voren bij de gebruikte vakdidactische werkvormen, de taalgerichtheid van toetsen en bij beoordelen. Bij bewust taalgericht onderwijs worden de doelen van taalontwikkeling meegenomen en kunnen deze expliciet worden geformuleerd.

De generieke kennisbasis zorgt ook voor een doorlopende leerlijn naar de generieke kennisbasis van de vakmaster. Daar wordt echter alleen aandacht besteed aan de functie van onderzoek en de onderzoeksvaardigheden die van een vakmaster verwacht mag worden.

3.3 Verantwoording keuzes

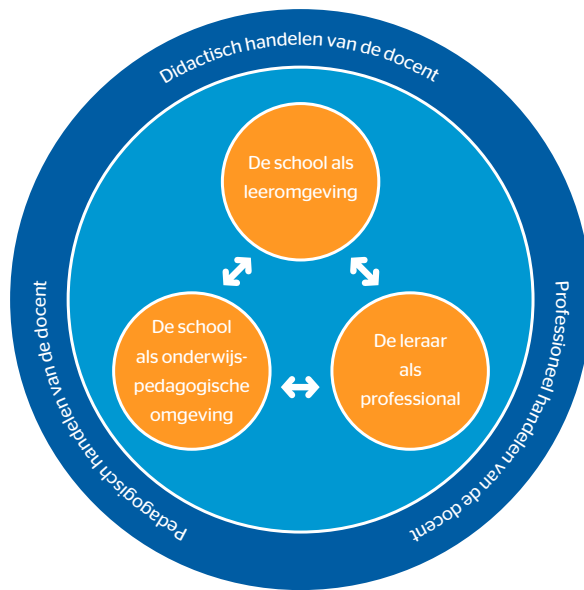
Het proces van peer review bij de twaalf instellingen met tweedegraadslerarenopleidingen heeft geleid tot een kwalitatieve input en goed draagvlak voor deze versie van de kennisbasis. Gedurende het hele proces van herijking en ook al daarvoor is er nauw overleg geweest met de overige instellingen over inhoud, formulering en indeling van de voorliggende kennisbasis.

Tijdens het herijkingsproces hebben we ons ook regelmatig op een of meerdere onderdelen door externen laten adviseren. Wij verwachten dat deze kennisbasis daarom een goede basis is voor de curricula van de tweedegraadslerarenopleidingen in Nederland. Het landelijk vakoverleg heeft het voornemen om dit document jaarlijks mee te nemen in haar vergaderingen en het zo permanent te onderhouden.

De generieke kennisbasis heeft een duidelijk andere structuur dan de vakkennisbases. Naast de bijzondere plaats van de generieke kennisbasis die binnen alle tweedegraadslerarenopleidingen wordt aangeboden, heeft dit ook te maken met de nieuwe bekwaamheidseisen zoals opgesteld voor het beroepsregister leraar.

De inhoud van de hernieuwde generieke kennisbasis kent een onderverdeling in drie domeinen: de school als leeromgeving, de school als onderwijs-pedagogische omgeving en de leraar als professional. Samen vormen zij, naast de vakbekwaamheid in een specifiek schoolvak, de basis van goed leraarschap, het meesterschap.

Dat meesterschap omvat drie domeinen die in onderstaand figuur worden weergegeven. Samen vormen ze de kernopdracht aan de docent en in die zin zijn ze ook onlosmakelijk met elkaar verbonden in het docentschap in de dagelijkse praktijk.

Figuur 1: Bewerking van het model 'Een brede professionele kennisbasis en de kern van het beroep' van de OnderwijSCOöperatie

De drie domeinen vormen de basisstructuur van de generieke kennisbasis:

- De school als leeromgeving → didactisch handelen van de docent.
- De school als onderwijs-pedagogische omgeving → pedagogisch handelen van de docent.
- De leraar als professional → professioneel handelen van de docent.

Daarmee is ervoor gekozen om de hernieuwde generieke kennisbasis te laten corresponderen met de nieuwe bekwaamheidseisen en de daarmee samenhangende drie bekwaamheidsgebieden zoals opgesteld door de OnderwijSCOöperatie in het kader van de wet Beroep Leraar en Lerarenregister (2017). Gehoopt wordt dat hiermee voor betrokkenen een doorlopende professionalisering van docenten inzichtelijker en wellicht ook vanzelfsprekender wordt. Daarnaast is het effect van deze indeling ook dat de onderliggende kenniselementen betekenisvoller worden voor de (aankomende) docent omdat deze duidelijker zijn verbonden aan het pedagogisch-, didactisch- en professionele handelen van de leraar in de praktijk.

Conform het advies van het Platform Onderwijs2032 is er een vaste basis van kennis die leraren nodig hebben om goed onderwijs te realiseren. Deze beschreven kennis is uiteraard gebaseerd op de vorige kennisbasis. Daarnaast is getracht de maatschappelijke, sociale en politieke ontwikkelingen te volgen en daaruit te destilleren wat het onderwijs verrijkt. 'Burgerschap' en 'Bildung' zijn bijvoorbeeld begrippen die integraal meegenomen moeten worden in de basiskennis. Als kernopgaven bij het opleiden van leraren zijn kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming van alle leerlingen en studenten van groot belang, nu en in de toekomst.

Ook passend onderwijs, waar het begrip 'differentiëren' uiteraard de nodige aandacht verdient, is een onderwerp waarover (aankomende) docenten de nodige informatie moeten krijgen willen zij op professioneel niveau kunnen functioneren. Daarbij zullen zowel zorg als excellentie voldoende aan bod moeten komen, evenals aandacht voor diversiteit naar geslacht, etniciteit, cultuur en seksuele gerichtheid.

Het willen en kunnen verzorgen van passend onderwijs moet aan de basis liggen van het professionele handelen van een docent. Er is voor gekozen om geen apart subdomein voor passend onderwijs te benoemen maar om aspecten hiervan in de relevante subdomeinen (A 4 t/m A8 en B2 t/m B5) te integreren.

Daarnaast heeft het beroepsonderwijs, zowel het vmbo als het mbo, in al zijn facetten een sterkere positie ingenomen in de lerarenopleiding. Daarbij kan gedacht worden aan het versterken van de praktijkgerichtheid, onder andere door samenwerking met het bedrijfsleven, de loopbaanoriëntatie, doorstroom vmbo-mbo en internationalisering.

Tevens zal ict het effectief leren kunnen ondersteunen. Daarvoor moet de docent de nodige kennis voortdurend paraat hebben.

Ten slotte noemen we de onderzoekende houding die elke docent zich eigen moet maken waardoor zijn handelen wordt versterkt en daarmee de mogelijkheden biedt om het onderwijs blijvend te professionaliseren.

3.4 Opbouw kennisdomeinen

Vooraf

Als gevolg van de keuze om de kennisbasis in te delen in drie domeinen heeft de redactie gekozen voor een nieuwe opzet, mede met het doel om een handzaam document samen te stellen. In elk domein zijn de kernconcepten die van belang zijn voor een startbekwame docent, kort uitgewerkt.

De volgorde van de domeinen is niet gebaseerd op een rangorde. Dat de leeromgeving als eerste genoemd wordt, is slechts een keuze voor de volgorde op papier. In de praktijk van de opleiding zal veelal de docent als professional centraal staan en dat kan bij uitstek vanuit het perspectief van pedagogische ontwikkeling.

Indeling

Deze kennisbasis bestaat uit drie domeinen en kent negentien subdomeinen. Een subdomein start met een algemene beschrijving waarin de praktische toepasbaarheid van de kennisinhoud voor het pedagogische-, didactische- en/of professionele handelen tot uitdrukking komt.

Daarna volgt een schematisch overzicht van de kernconcepten met de daaraan verbonden aspecten of voorbeelden. Met het noemen van deze aspecten en een aantal voorbeelden is getracht om een nadere inkleuring te geven aan het kernconcept. Genoemde aspecten of voorbeelden zijn primair ter verduidelijking. Hierbij werd geen volledigheid nagestreefd.

Tot slot zijn twee praktijksituaties uitgewerkt als een exemplarisch voorbeeld van het handelen van een docent waarbij de kennis uit een of meerdere kernconcepten gebruikt wordt.

Overzicht subdomeinen en kernconcepten

Domein A: De school als leeromgeving → didactisch handelen van de docent		Kernconcepten
A1	Opvattingen over leren en leerconcepten	Visie en definities van leren
		Leertheorieën en implicaties voor het onderwijs
		Intelligentie en leren
		Vormen van leren in diverse contexten
A2	Onderwijsconcepten	Praktijk- of beroepsgericht leren
		Model '21-eeuwse' vaardigheden
		Didactische concepten met inzet van technologie
		Moderne onderwijsconcepten
		Onderwijsconcepten van traditionele vernieuwingscholen
A3	Hersenen en leren	Onderwijsconcepten van profielscholen
		Ontwikkeling van de hersenen
		Werking van het geheugen
		Executieve functies
A4	Leer- en motivatieprocessen	Emoties en leren
		Kennissoorten
		Cognitieve leerstrategieën
		Strategieën van zelfregulatie
		Mediawijsheid
		Motivatietheorieën
		Leervoorkeuren
Betekenisvol leren		
A5	Begeleiden van leerprocessen	Leerproblemen/stoornissen
		Instructiestrategieën
		Ondersteuning ict bij leerprocessen
		Methoden van differentiëren
		Feedback
		Begeleiden in verschillende leeromgevingen
		Klassenmanagement
Handelingsgericht werken		
A6	Hanteren van doelen	Functie en soorten van leerdoelen
		Taxonomie
		Formuleren van leerdoelen
		Referentiekaders

A7	Ontwerpen van onderwijs	Modellen voor didactische analyse
		Methodisch ontwerpen van leerarrangementen
		Leerarrangementen
		Didactische werkvormen
		Evaluatiemethoden vormgeving onderwijs
A8	Toetsen en evalueren	Functies van toetsen
		Toetsontwikkeling
		Toetsvormen
		Taxonomieën
		Beoordeling en feedback
		Kwaliteitseisen bij toetsing
		Wet en regelgeving met betrekking tot examinering

Domein B: De school als onderwijs-pedagogische omgeving → pedagogisch handelen van de docent		Kernconcepten
B1	School in de pluriforme maatschappij	Cultuur als begrip
		Leefwerelden van leerlingen en studenten
		Opvoedingsstijlen - en oriëntaties en culturele bepaaldheid
B2	Pedagogische functie van de school	Functie van het onderwijs
		Schoolbeleid, visie en invulling
		Relatie tussen school en thuis
		Sociale veiligheid
B3	Pedagogisch klimaat in school en klas	Waardengericht onderwijs
		Omgaan met diversiteit
		Interculturele communicatie
		Veilig en ordelijk leerklimaat
		Groepsdynamische processen
B4	Leerlingbegeleiding	Begeleiding gericht op de leerloopbaan
		Begeleiding in de zorgstructuur
		Principes van effectieve communicatie
		Gespreksvaardigheden
		Soorten en functie van begeleidingsgesprekken
B5	Ontwikkelingstheorieën	Morele ontwikkeling
		Sociale ontwikkeling
		Identiteitsontwikkeling
		Seksuele ontwikkeling
		Gedrag- en ontwikkelingstoornissen

Domein C: De leraar als professional → professioneel handelen van de docent		Kernconcepten
C1	Ontwikkelingen in het onderwijs	Inrichting van het Nederlands onderwijssysteem
		Kenmerken van middelbaar beroepsgericht onderwijs
		Kenmerken van voortgezet onderwijs
		Nederlands onderwijstelsel in internationaal perspectief
		Maatschappelijke ontwikkelingen
C2	Werken in de schoolorganisatie	Schoolcultuur en organisatie
		Professionele ruimte
		Samenwerken in teams
		Kwaliteitszorg op school
C3	Persoonlijke professionele ontwikkeling	Beroepsstandaard
		Professionalisering
		Reflectie
		Professionele geletterdheid
C4	Onderzoekend vermogen	Kennis uit wetenschappelijk onderzoek toepassen
		Functie van onderzoek in de eigen beroepspraktijk
		Praktijkonderzoek uitvoeren
		Informatievaardigheden
C5	Professionele identiteit	Biografie
		Persoonlijke onderwijsvisie
		Beroepsethiek
C6	Ict-vaardigheden in de onderwijscontext	Inzet van digitale middelen
		Digitaal brongebruik

4 Beschrijving kennisdomeinen

4.1 Domein A: De school als leeromgeving; didactisch handelen van de docent

A1 Opvattingen over leren en leerconcepten

Een docent kan zijn handelen toelichten vanuit een onderwijskundig referentiekader dat mede is gebaseerd op principes die afgeleid zijn van verschillende leertheorieën.

Het begrip 'leren' kan op verschillende manieren worden begrepen. Leren kan worden gezien als een proces waarbij iemand zijn gedrag duurzaam verandert onder invloed van prikkels van buitenaf. Leren kan ook gezien worden als betekenisgeving aan de wereld om ons heen en voor onszelf. Of als een proces waarbij leren het vormen van sterke en uitgebreide netwerken in de hersenen is.

Je kunt vanuit verschillende theoretische uitgangspunten naar leren kijken. Leertheorieën hebben elk vanuit hun eigen kader iets te zeggen over aspecten van leren. Zij worden vaak verdeeld in drie grote stromingen: het behaviorisme (gedragstheorie), cognitivisme en constructivisme. Deze volgen elkaar deels op. In de onderwijspraktijk zijn aspecten van leren en lesgeven te herleiden naar deze stromingen.

Praktijksituatie 1

Een docente Engels die lesgeeft aan de mbo-opleiding 'De Groene Praktijk' is zich erg bewust geworden van het belang van de praktijk. Na een aarzelend begin op deze school heeft ze ontdekt dat haar leerlingen best gemotiveerd zijn voor het vak Engels als ze maar door hebben dat ze dit in de praktijk nodig hebben. Om de motivatie voor het leren te ondersteunen maakt ze tegenwoordig veel gebruik van authentiek lesmateriaal in het Engels, zoals de handleiding van tuinbouwtractoren, planteninstructies en andere Engelstalige gebruiksaanwijzingen. Daarbij loopt ze wel tegen het dilemma aan dat het vak Engels bij de afsluiting op algemene wijze getoetst wordt en maar voor een deel opleidingsgebonden is.

Zo is de opvatting waarbij leren wordt gezien als een actief proces van kennisverwerving afkomstig van het constructivisme. Een van de principes van deze theorie is dat leren een proces is van actieve kennisconstructie door de lerende zelf waarbij informatie actief verworven en verwerkt wordt en waarbij wordt voortgebouwd op de aanwezige kennis. Het leren is steeds meer de eigen verantwoordelijkheid van de leerling. Ook ziet het constructivisme leren als een sociaal proces waarbij kennis ontstaat en gedeeld wordt met anderen.

Kennis van en inzicht in de achtergronden van leren helpt docenten bij het opbouwen van een onderwijskundig referentiekader en bij het komen tot een onderbouwd perspectief op leren. Met dat perspectief kunnen docenten kiezen voor een verantwoorde didactische of pedagogische aanpak in een bepaalde

situatie. Daarbij is het van belang om te beseffen dat de context waarin geleerd wordt kan verschillen. Zo vindt een deel van het leren van studenten in het mbo in de beroepspraktijk (werkplekleren) plaats.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Visies en definities van leren	<ul style="list-style-type: none"> - De kern van leren is betekenis geven: het tot stand komen van betekenis of van verandering in betekenis. - Leren als duurzame gedragsverandering als resultaat van een leerproces: je weet iets wat je daarvoor niet wist; je beheerst een vaardigheid beter dan voordien; je bezit een overtuiging of attitude die je voor het leerproces niet in je gedrag tot uiting bracht of kon brengen. - Leren is informatie geordend opslaan in het langetermijngeheugen. - Leren is een sociaal proces en vindt plaats in interactie, waarin taal- en begripsontwikkeling hand in hand gaan.
Leertheorieën en implicaties voor het onderwijs	<p>Behaviorisme, cognitivisme, handelingspsychologie, sociaal-constructivisme, connectivisme. Aandacht voor de belangrijkste uitgangspunten van deze leertheorieën en de implicaties die deze leertheorieën hebben op de diverse aspecten van het onderwijsleerproces zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - denken in termen van docentgestuurd versus leerlinggestuurd onderwijs; - conditioneren (stimulans), straffen en belonen; - systematische organisatie van instructie; - geprogrammeerde instructie (digitale oefenprogramma's); - technieken en tools die individuele kennispresentatie ondersteunen (modellen/schema's/cognitieve vormgevers /half-uitgewerkte probleemvoorstellingen/ stappenplannen); - authentieke leersituaties waarbij van leerlingen wordt gevraagd om bepaalde activiteiten in praktijk te brengen die ze in buitenschoolse context ook moeten ondernemen; - aandacht voor probleemoplossingsvaardigheden en zelfregulatie; - samenwerkend leren, situated learning; - leren in (digitale) netwerken.
Intelligentie en leren	Invloed van IQ op het leerpotentieel, sociale intelligentie, nature-nurture discussie, culturele gebondenheid.
Vormen van leren in diverse contexten	<ul style="list-style-type: none"> - Praktijkgeoriënteerd leren: specifieke (beroeps)ervaringen koppelen aan theoretische concepten (werkplekleren). - Theorie-georiënteerd leren: theoretische concepten in praktijkgerichte opdrachten/ taken toepassen. - Formeel en informeel leren (binnenschools/ buitenschools) en hoe dit met elkaar te verbinden.

Praktijksituatie 2

Het leren op scholen gebeurt steeds meer in de vorm van samenwerkend leren. Samenwerkend leren past binnen de huidige ideeën van leren als een proces waarbij gezamenlijke kennisconstructie binnen een sociale en culturele context plaatsvindt. Samenwerkend leren kan in de school gezien worden als een groepsactiviteit waarbij de interactie tussen leerlingen (en docent) leidt tot gezamenlijk opbouwen van kennis en vaardigheden. Vanuit samenwerken tot kennisconstructie komen is een complex leerproces voor leerlingen dat vraagt om goede begeleiding van docenten.

A2 Onderwijsconcepten

Een docent weet in een specifieke onderwijscontext vanuit welke onderwijskundige invalshoek hij zijn onderwijs moet vormgeven.

Vanwege voortdurende veranderingen in de samenleving gecombineerd met eigen inzichten van betrokkenen in de school, denken onderwijsteams na over het onderwijsconcept en bijbehorende didactische vormgeving van het onderwijs. Zowel in het voortgezet onderwijs als beroepsonderwijs is men op zoek naar eigentijds onderwijs (met inbegrip van daarbij passende vormen van toetsing) dat past bij interesses en mogelijkheden van leerlingen, en tevens aansluit bij de eisen van en ontwikkelingen in de samenleving en in het vakgebied (student, society en subject).

In het huidige onderwijsdebat is er veel aandacht voor het onderwijs van de toekomst. De discussie richt zich onder meer op de vraag welke kennis en vaardigheden van belang zijn om leerlingen voor te bereiden op een snel veranderende maatschappij. Veel van deze vaardigheden worden samengevat onder de noemer '21-eeuwse' vaardigheden waarbij het aspect digitale geletterdheid gezien wordt als het geheel van informatievaardigheden, ict-basisvaardigheden, mediawijsheid en computational thinking.

Praktijksituatie 1

Een docent die zijn loopbaan start in het montessorionderwijs moet beseffen dat het onderwijsconcept van een school eigenlijk bepalend is voor de didactische vormgeving. Hij staat dus voor de taak om dit onderwijsconcept te vertalen naar zijn eigen lespraktijk en zijn eigen handelen in de klas.

Afhankelijk van de onderwijskundige uitgangspunten kiezen scholen voor een onderwijsconcept.

Het gaat hierbij niet alleen om de onderwijsconcepten van traditionele vernieuwingsscholen maar ook om hedendaagse uitwerkingen als opbrengstgericht werken, beroepsgericht onderwijs en profielscholen.

Bij een vernieuwingschool is met name het onderwijskundig uitgangspunt bepalend voor de didactische vormgeving. Indien de vernieuwing beperkt blijft tot een strategische profielkeuze zonder dat de didactische vormgeving van de school als geheel wordt aangepast, wordt gesproken over profielscholen.

Praktijksituatie 2

In het mbo wordt nauw samengewerkt met erkende leerbedrijven waar studenten hun beroepspraktijkvorming (bpv) opdoen. In het beroepsonderwijs staan de leerervaringen van studenten in de praktijk centraal. Een docent ondersteunt het praktijkleren van zijn studenten door middel van workshops en trainingen. Hij geeft voorbeelden en opdrachten die gerelateerd zijn aan de beroepscontext. Hij onderhoudt contact met praktijkdocenten/opleiders in het leerbedrijf om zijn onderwijs goed te laten aansluiten bij het leren in de praktijk.

Voor een leraar is het belangrijk dat hij op de hoogte is van de onderwijsvisie van de school om de manier waarop hij onderwijs geeft aan te laten sluiten bij het didactische concept van de school. Als professional is het van belang op de hoogte te zijn van actuele onderwijskundige ontwikkelingen en kennis te hebben van de belangrijkste kenmerken van de verschillende stromingen (van vroeger en nu).

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Praktijk- of beroepsgericht leren	Ervaringsgericht/competentiegericht leren in een combinatie van leeromgevingen (leerbedrijf/opleiding).
Model '21-eeuwse' vaardigheden	Conceptueel kader '21-eeuwse' vaardigheden: communiceren, samenwerken, creativiteit, kritisch denken, probleemoplossend vermogen, digitale geletterdheid, sociale en culturele vaardigheden en zelfregulering.
Didactische concepten met inzet van technologie	Blended learning, flipping the classroom, social learning, gamification, virtual action learning (zie ook C6).
Moderne onderwijsconcepten	<ul style="list-style-type: none"> - Gepersonaliseerd leren (met ondersteuning van ict). - Content en Language Integrated Learning (CLIL) bij scholen voor tweetalig onderwijs (TTO). - Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO) bij onder andere groenscholen. - Onderzoeken & Ontwerpen (O&O) bij Technasia of Technologie en Toepassing (T&T) bij Bèta Challenge Program. - Taalgericht vakonderwijs voor alle vakken en op alle niveaus.
Onderwijsconcepten van traditionele vernieuwingscholen	Montessorischolen, Daltonscholen, Vrije Scholen, Jenaplanscholen.
Onderwijsconcepten van profiel-scholen	Diverse concepten waarbij de uitwerking beperkt blijft tot een aanvulling op het reguliere onderwijsprogramma en profiel.

A3 Hersenen en leren

Een docent kan inzichten over de werking van de hersenen op waarde schatten voor het lesgeven (feiten en mythes). De inzichten bieden verklaringen voor leerlinggedrag en effectiviteit van het handelen van de docent.

Er wordt steeds meer bekend over de manier waarop de hersenen van belang zijn voor het leren. Hersenonderzoek toont aan dat de hersenstructuur tot na het twintigste levensjaar rijpt. De volgorde waarin hersendelen rijpen lijkt steeds dezelfde te zijn, maar het moment waarop hersendelen zijn gerijpt kan sterk variëren.

Hierdoor zijn er in een leeftijdsfase verschillen tussen leerlingen.

De adolescentie is bij uitstek een periode om allerlei vaardigheden te trainen en te gebruiken; de hersenen hebben een extra grote flexibiliteit waardoor er gemakkelijk nieuwe dingen geleerd kunnen worden. De omgeving, zoals ouders en docenten, kan invloed uitoefenen op het rijpingsproces en het proces sturen.

Praktijksituatie 1

Een docent weet dat leerlingen die geconfronteerd worden met nieuwe informatie het beste expliciet uitgelegd kunnen krijgen wat ze moeten doen en hoe. En dat ze vervolgens de gelegenheid krijgen daarmee te oefenen en feedback te krijgen. Hij varieert met instructievormen. Soms frontaal, andere keren met een videofragment of simulatie, soms door iets te demonstreren en uit te leggen welke (denk)stappen hij neemt. Hij kent het belang van geleide of expliciete instructie voor beginnende leerlingen en kan dit verklaren vanuit de werking van het korte- en langetermijngeheugen.

Kennis van de hersengebieden en hun functies en van de relatie tot het leren is daarom een factor voor doelmatig handelen van de school en de docent. Zo is het van belang voor het ontwikkelen van effectieve instructie om te weten hoe het werkgeheugen en langetermijngeheugen zich tot elkaar verhouden en wat het belang schematiseren van is.

Praktijksituatie 2

Suzan zit het zevende uur bij wiskunde als de bel gaat. De leraar zet het huiswerk op het bord. Suzan moet nu zorgen dat het huiswerk volledig en op de goede plek in de agenda komt. Ze moet zich niet laten afleiden door de bel en door pratende klasgenoten (inhibitie, werkgeheugen, aandacht richten). Als ze haar huiswerk gaat maken moet ze zichzelf er toe zetten om te beginnen en te bepalen wat ze als eerste doet (taakinitiatie, planning, prioriteiten stellen, overzicht hebben), haar aandacht erbij houden (volgehouden aandacht) en moet ze niet reageren op WhatsApps die binnenkomen op haar mobiel (inhibitie). De leraar checkt bij Susan of het haar gelukt is om het huiswerk goed te noteren. Hij weet dat zij op bepaalde momenten extra ondersteuning nodig heeft.

Voor effectief leren is emotionele betrokkenheid essentieel. Het emotionele aspect betreft de gevoelens waarmee het leren begint, die het leren begeleiden en die tijdens het leren worden gehecht aan het onderwerp van kennen en kunnen. De samenwerking en afstemming tussen het rationele en het emotionele systeem zijn bij sommige adolescenten eerder ontwikkeld dan bij andere. Hoewel hersenonderzoek enorme vooruitgang boekt is veel kennis nog niet uitgekristalliseerd. Het is belangrijk om mythes met betrekking tot de werking van het brein en onderwijs van feiten te onderscheiden.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Ontwikkeling van de hersenen	<ul style="list-style-type: none"> - Rijping van het brein (onder andere prefrontale cortex), gevoelige fasen. - Invloed van omgeving (nurture) en biologische factoren (nature). - Individuele verschillen (waaronder genderverschillen).
Werking van het geheugen	Functies en werking van zintuigelijke (of sensorisch) geheugen, kortetermijngeheugen (of werkgeheugen) en langetermijngeheugen.
Executieve functies	Zoals plannen en prioriteren, empathie (inleven in anderen), impulscontrole, consequenties van gedrag inschatten, zelfinzicht, zelfregulatie, flexibiliteit (zie ook A4-strategieën voor zelfregulatie).
Emoties en leren	<ul style="list-style-type: none"> - Invloed van emoties op leren, beloningssysteem in hersenen. - Het belang van een veilige leeromgeving.

A4 Leer-en motivatieprocessen

Een docent zet effectieve didactische strategieën in op basis van kennis over leer- en motivatieprocessen.

Het leerproces is het proces waarin de leerlingen kennis, vaardigheden, overtuigingen en attitudes verwerven. Een leerstrategie is een handeling waarmee een leerling het leren kan verbeteren. Daarbij horen de stappen die hij zet om het leerdoel te bereiken, zoals het onderscheiden van hoofd- en bijzaken, verbanden leggen tussen bestaande en nieuwe kennis en het gebruiken van voorbeelden om dingen te onthouden. Leerstrategieën zijn een onderdeel van de cognitieve strategieën. Dat zijn de manieren waarop de leerling informatie verwerkt, zoals het oplossen van problemen en het focussen van de aandacht. Er wordt veel onderzoek gedaan naar kenmerken van effectieve leerprocessen en hoe je als docent leerprocessen effectief kunt ondersteunen. Je kunt didactische strategieën pas goed inzetten als je weet waarom ze werken.

Betekenisvol leren en daarbinnen het leren in samenhang vragen van een leraar dat hij in staat is interdisciplinair te denken en ideeën te hebben over de wijze waarop verbindingen gelegd kunnen worden (transfer).

Voor het leerproces is het van belang dat leerlingen een positieve houding hebben ten opzichte van school, dat ze zin hebben in leren. Motivatie ligt aan de basis van het leren. Het is de drive die zorgt voor volharding ten aanzien van leeractiviteiten. Leerlingen hebben van nature de tendens tot groei en ontwikkeling, tenzij hun (leer)omgeving hen daarin belemmert. Hierbij is het belangrijk dat aan de psychologische basisbehoeften wordt voldaan, waarbij drie randvoorwaarden essentieel zijn: leerlingen willen zich competent voelen, autonoom zijn en verbonden zijn met anderen.

Leerlingen ervaren een sociale verbondenheid als de leraar bij hen betrokken is en zich bekommert om het welbevinden, hun vorderingen en bij het leerproces van de leerlingen. Ook het communiceren van hoge verwachtingen en het bieden van actieve ondersteuning bij het leren hebben een positieve invloed op het leren.

Inzicht in motivatieprocessen helpt een leraar om zich te richten op meer autonomie-ondersteunend leraargedrag (gericht op het 'willen' van de leerlingen) en minder op controlerend gedrag (gericht op het 'moeten').

Praktijksituatie 1

Een leerling heeft moeite met het onthouden van Engelse woorden. De docent wil achterhalen op welke manier de leerling woorden en begrippen memoriseert, om daarna een aantal gerichte tips te kunnen geven zoals het gebruiken van flipkaartjes, het bedenken van zinnen met de woorden erin verwerkt of associatieoefeningen waarbij een woord of begrip wordt geassocieerd in de eigen taal.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Kennissoorten	<ul style="list-style-type: none"> - Declaratieve kennis: inhoudelijke kennis (domein- of vakspecifiek → kennisbronnen). - Procedurele kennis (vaardigheden): methoden, stappenplan, protocollen. - Metacognitieve kennis: kennis en regulatie van de eigen kennisverwerving (executieve control functies, zelfreflectie, zelfregulatie).
Cognitieve leerstrategieën	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën die ertoe leiden dat leerlingen zich feiten, begrippen, handelingen, procedures of principes sneller of beter eigen maken: <ul style="list-style-type: none"> - diepere verwerkingsstrategieën zoals verbanden zoeken, hoofd- en bijzaken onderscheiden, het zoeken naar relevante informatie en kritisch verwerken; - concrete verwerking (toepassen, bedenken van voorbeelden, oefenen); - onbewerkt opslaan van informatie in het geheugen (uit je hoofd leren). - Denkvaardigheden zoals overeenkomsten en verschillen zoeken (vergelijken, classificeren, werken met metaforen, werken met analogieën), redeneren (inductief en deductief), stellingen onderbouwen, fouten analyseren. - Computational thinking: denkprocessen waarmee probleemformulering, gegevensorganisatie, -analyse en -representatie worden gebruikt voor het oplossen van vraagstukken met behulp van ict-technieken en toepassingen (zie ook C6).
Strategieën van zelfregulatie	<p>Strategieën die er toe leiden dat de leerling zijn eigen leerproces kan managen, zoals realistische doelen en prioriteiten stellen, doelgericht handelen, processen bewaken, reflecteren op handelen, feedback benutten voor adequate vervolgkeuzes.</p>
Mediawijsheid	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën die er toe leiden dan leerlingen creatief, kritisch en bewust leren omgaan met de mogelijkheden van internet en sociale media ten behoeve van het eigen leren. - Vaardigheden waarmee leerlingen doelgericht en systematisch omgaan met informatie (informatieprobleem formuleren, zoekstrategieën, verwerven en selecteren van informatie, verwerken van informatie, presenteren van informatie, evalueren en beoordelen).
Motivatietheorieën	<p>Self Determination Theory (SDT), attributietheorie, fixed or growth mindset.</p>
Leervoorkeuren	<ul style="list-style-type: none"> - Verschillen in voorkeuren en manieren van leren. - De waarde van leerstijltheorieën voor het leerproces.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden	vervolg
Betekenisvol leren	<ul style="list-style-type: none"> - Verbinden van het leren met context (beroep, leefwerelden). - Leren in samenhang: samenhang binnen en tussen vakken, samenhang tussen binnenschools en buitenschools leren. (boundary crossing) en doorlopende leerlijnen. 	
Leerproblemen/ stoornissen	Belemmerende factoren die een obstakel vormen voor het cognitieve leren zoals dyslexie en dyscalculie (zie ook B5).	

Praktijksituatie 2

De leerlingen van een school in het voortgezet onderwijs voeren jaarlijks een onderzoeksproject uit. Bij dit project speelt de vakinhoud een belangrijke rol. De docent heeft ontdekt dat het bij de meeste leerlingen met de vakinhoud wel goed zit. Het grootste probleem is dat leerlingen niet goed plannen, geen realistische doelen stellen, niet voldoende reflecteren en onvoldoende gebruik maken van feedback. De docent denkt daarom na hoe hij de leerlingen kan ondersteunen bij het aanleren van regulatieve vaardigheden.

A5 Begeleiden van leerprocessen

Een docent hanteert effectieve didactische strategieën met ondersteuning van ict om sturing te geven aan leerprocessen van leerlingen en studenten.

Het onderwijs en het beroep van docent zijn binnen een veranderende samenleving voortdurend in ontwikkeling. In de onderwijspraktijk van het voorgezet onderwijs en het beroepsonderwijs worden verschillende onderwijsconcepten en leermodellen toegepast. In de moderne didactiek staat niet meer de leerstof, maar staan de leerling en het leerproces zelf centraal. De toegenomen invloed van de leerling op zijn eigen leerproces heeft gevolgen voor de rol van de leraar. Als je meer uitgaat van lerende leerlingen dan van onderwijzende leraren, dan betekent dit dat een leraar vooral leerprocessen uitlokt, begeleidt en bewaakt. In steeds meer scholen zie je een verschuiving van docentgestuurd onderwijs naar leerlinggestuurd onderwijs of naar vormen van gedeelde sturing. Daarnaast zie je dat in het vmbo en mbo een aansluiting plaatsvindt van onderwijsprogramma's bij authentieke of realistische (beroeps)contexten.

Deze onderwijsvormen veronderstellen interactievaardige docenten die passende taalsteun kunnen bieden om de leerlingen op het gebied van Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid (DAT) te brengen op het niveau van competente gebruikers van vak- en beroepstalen (CAT).

Bij het begeleiden van leerprocessen speelt klassenmanagement een belangrijke rol. Het omvat alle maatregelen die een leraar neemt om een goed leer- en werkklimaat te creëren. Het gaat hierbij niet alleen om regels maar om veel meer aspecten: de lesinhoud, de methoden, de manier van werken, de instructie en de relatie tussen leraar en leerlingen. Bij goed klassenmanagement zijn docentvaardigheden belangrijk zoals duidelijk en consequent zijn, zorgen dat de lestijd effectief wordt gebruikt. Bij goed klassenmanagement gaat het niet alleen om het goed oplossen van problemen maar vooral om het voorkomen van problemen. Ook het planmatig tegemoet komen aan de verschillende onderwijsbehoeften van de leerlingen is onderdeel van adequaat klassenmanagement.

Praktijksituatie 1

In een cursus over psychiatrie en verslavingszorg bij eerstejaars Maatschappelijke Zorg niveau 4 wordt een aantal psychische ziektebeelden behandeld. De docente schat in dat het voor de leerlingen die nog weinig van het onderwerp weten best moeilijk is om te bedenken 'wat' precies bij 'wat' hoort. Verder lijkt het haar voor leerlingen ook ingewikkeld om structuur aan te brengen in het geheel. Zij deelt kaartjes met begrippen uit. De studenten gaan aan het werk met de theorie uit het boek, ordenen (rubriceren) de informatie in een conceptmap en tekenen relaties tussen begrippen. De docente loopt rond, ziet en hoort wat leerlingen al weten en welke misconcepten er bestaan. Aan het einde van de les presenteert ze haar eigen conceptmap en laat leerlingen actief naar verschillen zoeken tussen de verschillende conceptmaps.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Instructies- strategieën	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerken van instructie- en begeleidingsmodellen en de rol van de docent (activerende directe instructie, scaffolding, modelling, guiding, coaching, monitoring). - Aanpakken gericht op de ondersteuningsbehoefte van leerlingen (passend onderwijs). - Aanpakken gericht op de actief lerende leerling zoals onderzoekend leren, authentiek leren, projectonderwijs, ondernemend onderwijs maar ook docentgestuurde aanpak: klassikaal, kennisgericht. - Taalgericht vakonderwijs/taalbewust beroepsonderwijs. - Soorten, functie en doel van leergesprekken zoals onderwijsleergesprek/socratisch gesprek/reflectieve dialoog. - Vragen stellen: denkvragen, controlevragen, coachende vragen.
Ondersteuning ict bij leerprocessen	<ul style="list-style-type: none"> - Bij instructie geven: multimediaal leermateriaal, digitaal schoolbord, instructievideo's, videoconferencing. - Bij gestructureerd oefenen: digitale oefenprogramma's. - Bij onderzoekend leren: computersimulaties, (mobile) webquests. - zie ook C6.
Methoden van differentiëren	<ul style="list-style-type: none"> - Differentiatie binnen klassenverband (tempo-, niveau, leerstof-, differentiatie). - Divergente en convergente differentiatie. - Modellen voor differentiatie (onder andere BHV-model bij leerstofdifferentiatie).
Feedback	<ul style="list-style-type: none"> - Functie en vormen van feedback. - Niveaus van feedback. - Digitale toepassingen voor het geven van (peer)feedback.
Begeleiden in verschillende leeromgevingen	<ul style="list-style-type: none"> - Verschillende leeromgevingen en hun kernmerken: <ul style="list-style-type: none"> - leren op school: formeel leren; - de werkplek: leren in de praktijk; - de digitale leeromgeving: online leren. - Leeromgeving aanpassen: differentiatie in onderwijsleermiddelen en onderwijsactiviteiten in het kader van passend onderwijs.
Klassenmanage- ment	Interpersoonlijk leerkrachtgedrag, planning en organisatie, regels en afspraken, consequent docenthandelen, positief leerklimaat, GIP-model.
Handelingsgericht werken	Uitgangspunten Handelingsgericht werken, HGW-cyclus voor de klas en bij individuele leerlingen.

Praktijksituatie 2

De leerlingen van een mbo-opleiding zijn bezig met beroepspraktijkvorming in het derde jaar. Hoewel de opleiding competentiegericht is ingericht, vinden de studenten het moeilijk om aan hun eigen ontwikkeling te werken. De leraar ondersteunt de studenten door het geven van feed up: waar ga je naartoe? Op welke manier ga je aan bepaalde leerdoelen werken? Tijdens de bpv-periode geeft hij feedback over de huidige leerprestaties (waar sta je nu?). Hij wil dat de studenten actief met elkaar nadenken en met suggesties komen om de beoogde leerdoelen te bereiken (feed forward). Dit doet de docent door vragen te stellen.

A6 Hanteren van doelen

Een docent werkt met concrete en meetbare doelen om zijn onderwijs (instructie, toetsing) richting te geven en helpt leerlingen en studenten zelf persoonlijke leerdoelen te formuleren.

De inrichting van het onderwijsleerproces is gebaseerd op kerndoelen, eindtermen en examenprogramma's of kwalificaties. Deze worden door de docent omgezet in leerdoelen. Leerdoelen zijn bepalend voor de keuze van leerinhoud, bronnen en materialen, toetsvormen, groeperingsvormen etc. Voor de leerling zijn ze richtinggevend voor het leren.

Praktijksituatie 1

Een docent hanteert in zijn lessen het VUT-model. VUT staat voor vooruitkijken, uitvoeren en terugblikken. Bij de start van de les staan de leerdoelen in concrete taal op het digibord. Hij vertelt de leerlingen wat aan het einde van de les moet zijn bereikt. Hij vertelt er ook bij waarom het belangrijk is om te werken aan deze doelen. Verder heeft hij ook nagedacht over bij welke voorkennis en ervaringen het leerdoel aansluit. Hij vindt het belangrijk om antwoord te kunnen geven op de vraag: waarom moet ik dit leren?

Je kunt op verschillende manieren naar doelen kijken. Een mogelijke indeling is: cognitieve doelen hebben te maken met denkactiviteiten, interactieve (sociale) doelen met relaties tussen mensen, affectieve doelen met gevoelens, interesses, waarden, normen, attitudes, en motorische doelen hebben te maken met lichamelijke vaardigheden.

Om passend onderwijs te realiseren moet bij het formuleren van leerdoelen aandacht besteed worden aan differentiatie in doelen en verschillende (persoonlijke) leerroutes.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Functie en soorten leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> - Diverse functies: lesdoelen, toetsdoelen, persoonlijke ontwikkelingsdoelen, productdoelen, procesdoelen. - Gericht op diverse leerprocessen zoals cognitieve, affectieve, motorische, interactieve (sociale) doelen. - Korte en langere termijn doelen, denken vanuit leerlijnen.
Taxonomie	Hulpmiddel bij het bepalen van het beheersingsniveau, bijvoorbeeld Bloom, RTTI-toetssysteem, Miller (competenties), OBIT.
Formuleren van leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> - Waarneembaar: inhoudscomponent, gedrag (beheersingsniveau) condities. - SMART-model (bij persoonlijke ontwikkelingsdoelen).
Referentiekaders	Kwalificatiedossiers, kerndoelen, eindtermen, ERK-niveaus.

Praktijksituatie 2

Tijdens de laatste schoolweek zetten alle leerlingen van klas 3 van een vmbo-school zich drie dagen in voor 'het goede doel'. In groepsverband gaan leerlingen zoveel mogelijk geld inzamelen voor het goede doel. De plaatselijke bank is enthousiast over het project en verstrekt op basis van een ondernemingsplan een startkapitaal. Ook verdubbelt de bank aan het einde van het project de uiteindelijke opbrengst.

Het vakgerichte leerdoel is dat leerlingen een goed onderbouwd ondernemingsplan opstellen en het plan overtuigend kunnen presenteren aan de afgevaardigden van de bank, zodat het startkapitaal wordt verstrekt.

Tijdens dit project werken de leerlingen ook vakoverstijgend aan onder meer: rekenvaardigheid, spreek- en presentatievaardigheid en persoonlijke doelen.

De leerlingen werken met een competentieboekje waarin ontwikkeldoelen staan.

Elke leerling bepaalt voor zichzelf zijn huidige positie ten aanzien van de competenties, kiest een ontwikkeldoel en beschrijft hoe hij deze wil bereiken. Na afloop van het project wordt per competentie gereflecteerd op de doorgemaakte ontwikkeling.

A7 Ontwerpen van onderwijs

Een docent ontwerpt op creatieve wijze zijn onderwijs als uitkomst van een interactief proces gebaseerd op leeruitkomsten, didactische vormgeving en evaluatie.

Het ontwerpen van onderwijs is een dagelijkse bezigheid van een docent. Hij maakt een gestructureerd plan voor opeenvolgende fasen en activiteiten in de les (lesplan). Hij kiest werkvormen die passen bij de beginsituatie, leerdoelen en de wijze waarop zal worden bepaald of deze doelen zijn behaald (op dit laatste zal meer specifiek bij A8 worden ingegaan). In een les is de werkvorm de kleinste mogelijke bouwsteen om leeractiviteiten te plannen en te sturen. Een werkvorm past in het grotere patroon van een les- of instructiemodel en de leeromgeving als geheel. Bij het ontwerpen van onderwijs denkt een docent na over hoe hij ict doelgericht en doelmatig kan inzetten ter ondersteuning en versterking van het leerproces.

Praktijksituatie 1

De leerlingen van een havo-klas zijn niet altijd even gemotiveerd voor het vak Frans. Een docente besluit om sociale media in te zetten en de leerlingen meer zeggenschap te geven over hoe zij leren. Ze laat leerlingen filmpjes maken om gespreksvaardigheid te oefenen. De leerlingen maken van elke "phrases clés" (2 blokjes per hoofdstuk) een filmpje met de betreffende dialoog. Er is een vrije keus voor de vormgeving: de leerlingen kunnen zelf in beeld komen of kunnen met rekwisieten werken. Ook het gebruik van stop-motion apps is toegestaan mits de voice-over de "phrases clés" gebruikt. De leerlingen werken in tweetallen aan het filmpje en als dit klaar is wordt het geüpload op het YouTube-kanaal van de klas. De leerlingen zijn zelfstandig aan het werk en worden door de docent ondersteund op het gebied van uitspraak. Ook biedt zij het gebruik van apps en smartphones, want niet alle leerlingen kennen alle functies van hun smartphone. De les wordt gezamenlijk afgesloten met het beoordelen van de content. De docent geeft hiervoor enkele kijkpunten.

De ontwerprol van een docent gaat echter verder dan het voorbereiden van de eigen lessen. Steeds vaker ontwerpen docenten in samenwerking met andere collega's (digitaal) lesmateriaal ten behoeve van een specifieke gebruikerscontext. Als aanvulling of ter vervanging van bestaande leermiddelen. In het mbo werken docenten in teamverband aan het vertalen van een kwalificatiedossier naar een onderwijsprogramma. Hier gaat het ook om algemeen vormend onderwijs te verbinden met beroepsgericht onderwijs en tevens om het ontwerpen in co-creatie met regionale bedrijven (hybride leeromgevingen).

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Modellen voor didactische analyse	Het didactisch analysemodel, TPACK-model, kwadrantenmodel van Cummins voor taalontwikkelen onderwijs.
Methodisch ontwerpen van leerarrangementen	<ul style="list-style-type: none"> - Ontwerpen als iteratief proces van leeruitkomsten, leerdoelen, leerstofordening, didactische vormgeving, evaluatie. - Principe van alignment (afstemmen van doelen, leeractiviteiten en toetsing), backward design, model curriculair spinnenweb, ADDIE-model. - Vooronderzoek (behoefte- en contextanalyse, literatuurverkenning, good practices) (zie ook C4). - Testen/formatieve evaluatie van gedeeltelijk uitgewerkte arrangementen (via screening, focusgroep, walkthrough, micro-evaluatie, try-out).
Leerarrangementen	<ul style="list-style-type: none"> - Plaats van het leerarrangement in het bredere onderwijsprogramma van de school (bijvoorbeeld plaatsing binnen de leerlijn). - Differentiatie en de implicaties voor het ontwerpen van leerarrangementen. - Doel, functie en soorten onderwijsleermiddelen waaronder digitale leermiddelen (apps, educatieve software, serious games). - Arrangeren van digitale content: interactief gebruik van digitaal schoolbord, webquests, online video (zie ook C6).
Didactische werkvormen	Vormen en kenmerken van (digitale) werkvormen (instructievormen, interactievormen, opdrachtvormen, samenwerkingsvormen).
Evaluatiemethoden vormgeving onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> - Evaluatieniveaus (reactie-, leer-, gedrags-, resultaatniveau). - PDCA-cyclus.

Praktijksituatie 2

Een docent werkt nu voor het tweede jaar als docent bij de afdeling Handel van een mbo. Bij de lessen online-marketing bleken zijn studenten tot zijn verrassing meer te weten dan hijzelf over de laatste ontwikkelingen in dit vakgebied. Samen met enkele studenten maakt hij een update van het digitale lesmateriaal. Hij legt de nieuwe versie voor aan een collega die nog wat extra aanvullingen geeft. Het bleek een leuke gewaarwording dat hij zijn eigen onderwijs samen met de studenten kon aanpassen en verbeteren. En een leerzame ervaring dat je je eigen onderwijs up to date kunt houden met de kennis die je eigen studenten zelf in de praktijk tegenkomen.

A8 Toetsen en evalueren

Een docent denkt goed na welke soort toets het meest geschikt is voor het doel dat hij wil nastreven en ontwerpt toetsen die valide, betrouwbaar en transparant zijn.

Het maken, afnemen en beoordelen van toetsen, de cijferregistratie en de terugkoppeling van de resultaten naar de leerlingen vormen een belangrijk onderdeel van het werk van de leraar.

Op tal van momenten is informatie nodig over de vorderingen van leerlingen. Dat is aan de orde als beslissingen over bijvoorbeeld schoolloopbanen van leerlingen moeten worden genomen zoals bij de overgangsbepalingen en bij examens. Maar ook aan het einde van een onderwijsperiode wil je weten of leerlingen de gestelde doelen hebben behaald. Toetsing heeft hier een selectieve of beoordelende functie.

Een tweede belangrijke functie van toetsing is gericht op formatieve toetsing. Formatieve toetsing is het proces van het behalen van leerdoelen en bijbehorende succescriteria. Deze vorm van toetsing levert informatie op over de sterke en zwakke punten van leerlingen zodat de docent hen op basis daarvan feedback kan geven. Goede feedback helpt om leerlingen hun leerstrategie te laten verbeteren. Leerlingen kunnen aan de hand van een formatieve toets nagaan hoever zij nog van hun doel verwijderd zijn en wat zij moeten doen om dit te realiseren.

Bij afname van (diagnostische) toetsen in een digitale toetsomgeving kunnen leerlingen *directe* feedback ontvangen. Je kunt adaptief toetsen in de zin van dat de toets zich aanpast aan het niveau van de leerling. Een digitale toetsomgeving biedt ook mogelijkheden op het gebied van audio/video (streaming video) en automatische correctie bij gesloten vragen (tijdsinstelling). Daarnaast kunnen toetsresultaten worden vastgelegd waardoor toetsanalyse mogelijk is (op niveau item, klas, docent).

Praktijksituatie 1

Een docent geeft een tussentijdse toets zodat de leerlingen weten in hoeverre ze de leerstof beheersen. Hij heeft bij elk van de paragrafen van het hoofdstuk dat op dat moment wordt behandeld, drie gesloten toetsvragen gemaakt. Voor het maken hiervan gebruikt hij de elektronische leeromgeving van de school. Deze biedt mogelijkheden voor het geven van directe feedback. Bij het aanklikken van een onjuist antwoord krijgt de leerling aanwijzingen voor denkstappen die hij moet nemen om tot het juiste antwoord te komen.

Toetsing heeft ook een evaluatieve functie ten aanzien van de kwaliteit van het onderwijsleerproces. Door het verzamelen en interpreteren van informatie kan de waarde van aspecten of onderdelen van het onderwijsleerproces bepaald worden.

Toetsing kan die functies in het onderwijs alleen goed vervullen als de toetsen de juiste dingen meten (validiteit) en als er op betrouwbare wijze wordt getoetst.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Functies van toetsen	<ul style="list-style-type: none"> - Summatief (assessment of learning): een selectieve of een beoordelende functie. - Formatief (assessment for learning): feedback/ leerfunctie gericht op voortgang/ontwikkelingsgericht. - Evaluatieve functie: evalueren en bijstellen van het onderwijs.
Toetsontwikkeling	Cyclisch proces: toetsdoelen formuleren, toetsmatrijs maken, toets samenstellen, toets afnemen, toetsresultaten analyseren, toets aanpassen/verbeteren.
Toetsvormen	<ul style="list-style-type: none"> - Kennistoetsen, werkstukken, presentaties, praktijktoets, proeve van bekwaamheid, mondelinge toetsen, reflectie-gesprekken, portfolio, enz. - Toetsvormen in digitale toetsomgeving (onder andere online presentaties, adaptieve toetsen, digitaal portfolio) (zie ook C6).
Taxonomieën	Bloom, Romiszowski, RTTI-toetssysteem, Miller (competenties), OBIT.
Beoordeling en feedback	<ul style="list-style-type: none"> - Cesuurbepaling, normering, correctievoorschriften/ beoordelingsmodellen (onder andere rubric), integrale beoordeling met werkveld (mbo), beoordelaarseffecten. - Aanpassingen bij toetsing in het kader van passend onderwijs (aangepaste normering, rekening houden met dyslexie, alternatieve manieren van toetsen, gebruik van hulpmiddelen). - Functie van feedback bij formatieve toetsing: feed up, feedback, feed forward (coachende feedback). - Voortgang volgen, resultaten analyseren (learning analytics).
Kwaliteitseisen bij toetsing	<ul style="list-style-type: none"> - Validiteit, betrouwbaarheid, transparantie en bruikbaarheid. - Vier-ogenprincipe.
Wet en regelgeving met betrekking tot examinering	Programma Toetsing en Afsluiting (PTA), OER, College van Toetsen en Examens (CvTE), Praktijkgericht examineren in mbo, referentieniveaus taal en rekenen.

Praktijksituatie 2

Een docent grafische techniek wil de kennis van zijn studenten toetsen met een casustoets. Hij gebruikt een authentiek probleem uitgewerkt in meerdere korte casussen met vragen die gericht zijn op het overzien van de hele situatie, perspectiefwisseling en besef van relevantie van de leerstof. Zijn casustoets bevat vragen die in meerderheid gericht zijn op begrip en inzicht, en een beroep doen op probleemoplossende vaardigheden. Na het corrigeren van de toets gaat hij na of de leerdoelen zijn behaald. Hij kan na analyse van de toetsgegevens en cijfers een duidelijk beeld scheppen van de leeropbrengsten en zal waar nodig zorgen voor extra uitleg.

4.2 Domein B: De school als onderwijs-pedagogische omgeving; pedagogisch handelen van de docent

B1 School in de pluriforme maatschappij

Een docent rust leerlingen toe voor deelname aan een pluriforme en democratische maatschappij, waarbij het accent ligt op actief burgerschap en sociale integratie. Hij houdt tevens rekening met de mogelijkheden en onderwijsbehoeftes van de diverse leerlingen en studenten.

In de pluriforme Nederlandse samenleving is een belangrijke vraag hoe docenten omgaan met diversiteit in de samenleving. Diversiteit in leerlingpopulatie verwijst naar veel soorten verschillen tussen leerlingen die direct zichtbaar kunnen zijn en te maken hebben met leeftijd, gender en etniciteit. Maar ze kunnen ook te maken hebben met taal, cultuur, religie, levensbeschouwing, sociaaleconomische klasse, handicap, seksuele geaardheid, leervermogen, leerstijlen, karaktereigenschappen en nog veel meer.

Praktijksituatie 1

Kiran is een ambitieus leergierig meisje dat het op vmbo-t goed doet en waarschijnlijk naar de havo kan doorstromen. Ze treedt zelfbewust op, is trots op haar Hindoestaans-Surinaamse achtergrond en vertelt daar graag over. Haar klasgenote Jennifer komt uit een Nederlands gezin met weinig financiële middelen (sociaal minimum) waarin ze weinig steun voor haar schoolwerk krijgt. Ze valt niet op in de klas, vraagt weinig hulp, haar resultaten zijn zorgwekkend. De docent beseft dat niet alleen de leefwereld van deze jongeren verschilt, maar ook de opvoedingsstijl en zelfs de cultuur in het algemeen. Om segregatie tegen te gaan is daarom van belang dat hij beide leerlingen op een passende wijze weet te motiveren voor school. Belangrijke aspecten van welbevinden zijn hierbij relatie, competentie en autonomie.

Een belangrijke verandering die zich de laatste decennia in het onderwijs heeft voorgedaan is de groei van cultureel-etnische diversiteit onder de leerlingen en studenten. In Nederland neemt de verstedelijking toe: 70 procent van de bevolking leeft in stedelijk gebied en ons land kent de op drie na meest verstedelijkte populatie. Grootstedelijke scholen kennen soms meer dan honderd nationaliteiten. Passend lesgeven aan een veelkleurige leerlingpopulatie wordt de norm in de vier grote Nederlandse steden.

De docent heeft kennis van de achtergronden van diversiteit en het onderwijskansen(beleid). Hij weet dat verschillen in schoolsucces veroorzaakt worden door verschillende factoren. Onder andere door ouders met weinig economisch en cultureel kapitaal, maar ook door verwachtingen van leraren. De docent is zich bewust van zijn eigen aannames, (voor)oordelen en waarden en normen ten aanzien van (gedrag) van leerlingen met uiteenlopende achtergronden. Hij weet dat (onbewust) een bepaalde zienswijze kan leiden tot verwachtingen die niet stroken met capaciteiten van de leerlingen.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Het begrip cultuur	<ul style="list-style-type: none"> - Gelaagdheid, inhoud en functies, de dynamiek van cultuur, dimensies van cultuur, zingevend kader, cultuur als macht. - Verwerving van cultuur. - De positie van de verschillende bevolkingsgroepen (socialisatie, enculturatie en acculturatie).
Leefwerelden van leerlingen en studenten	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerkende aspecten van (jeugd)culturen en wereldreligies. - Invloed van social media. - Leefwerelden van (jong)volwassenen en nieuwkomers.
Opvoedingsstijlen en -oriëntaties en de culturele bepaaldheid	<ul style="list-style-type: none"> - Opvoedingsstijlen (laissez-faire, autoritair, democratisch, autoritair). - Opvoedingsoriëntaties (autonomie, sociaal gevoel, prestatiegerichtheid, conformisme).

Praktijksituatie 2

In de BBL opleiding 'Helpende Zorg & Welzijn' zitten veel oudere studenten die sinds lange tijd weer in de schoolbanken zitten. De studenten moeten erg wennen aan hoe het onderwijs tegenwoordig wordt aangeboden. De weg weten te vinden in een digitale leeromgeving is een hele uitdaging. Het blijkt ook een hele opgave om werk, studie en privé te combineren. De docent weet dat zij aandacht moet besteden aan deze aspecten om de studenten in de 'leerstand' te krijgen. Ook ervaart zij dat studenten sterk redeneren vanuit hun eigen referentiekader. Dat biedt aan de ene kant voordelen omdat ze kan aansluiten bij opgedane ervaringen. De andere kant is dat sommige studenten vast zitten in eigen overtuigingen.

B2 Pedagogische functie van de school

Een docent rust leerlingen toe voor deelname aan een pluriforme maatschappij waarbij hij rekening houdt met de diversiteit onder de leerlingen en studenten. Hij doet dit vanuit de basisbehoeften (competentie, relatie, autonomie) van de leerlingen. Tevens werkt hij vanuit een pedagogische visie en met pedagogische tact.

Docenten spelen een centrale rol in de ontwikkeling van jongeren en (jong) volwassenen. Of de school nu in een grootstedelijke omgeving staat of in een dorp of op het platteland, er is altijd voor docenten een specifieke opgave om jongeren tot hun recht te laten komen. Vijf belangrijke aspecten spelen hierbij een rol.

In de eerste plaats moeten docenten zich bewust worden van het leraarschap als een morele onderneming. Daarbij komt dat ze ook moeten weten wat de invloed is die zij kunnen uitoefenen op de morele opvoeding van leerlingen. Vervolgens zijn ze zich bewust van de normen, de waarden en de deugden die verbonden zijn aan keuzes voor bepaalde (leer)doelen, leerinhoud, onderwijsmethodieken en omgangsvormen. Ook moeten docenten de voornaamste benaderingen kennen van gerichte beïnvloeding ten behoeve van de morele opvoeding van leerlingen, en een pedagogisch veilige leeromgeving kunnen creëren. In dit verband zijn drie psychologische basisbehoeften van leerlingen van belang: relatie, competentie en autonomie. En ten slotte moeten ze ook kunnen reflecteren op hun eigen waarden en normen en die van de school om zodoende richting te geven aan hun eigen pedagogisch handelen.

Praktijksituatie 1

De docenten van een school hebben als motto: 'Liefdevol in de tang nemen'. Een kernthema van de school is om ruimte te geven aan talenten van leerlingen: elk talent telt. De school is vasthoudend in de doelstelling om leerlingen zoveel mogelijk het hoogste niveau te laten behalen. Het pedagogische klimaat wordt dan ook getypeerd als 'liefdevol in de tang nemen'. Dit houdt in dat zoveel mogelijk zorg en ondersteuning wordt geboden met zo min mogelijk ruimte voor ongewenst gedrag en onderpresteren. Hierin sluit de school aan bij kenmerken van de leerlingpopulatie. Daarbij zijn meisjes vaak meer gemotiveerd om goede leerresultaten en een vervolgopleiding te behalen, en willen jongens eerder stoppen met school om carrière te maken en geld te gaan verdienen. School is voor hen meer een 'wachtkamer'. De school heeft een goed ontwikkelde zorgstructuur, met veel aandacht voor de individuele leerling.

Het onderwijs heeft een aantal belangrijke functies voor de samenleving. Het dient ervoor te zorgen dat leerlingen beroepskwalificaties verwerven voor een plaats op de arbeidsmarkt (kwalificatiefunctie) maar heeft ook een opvoedende (pedagogische) taak en dient een bijdrage te leveren aan de sociale cohesie en de sociale integratie (burgerschapscompetenties).

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Functie van het onderwijs	Drie functies van onderwijs of burgerschapsdoelen: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.
Schoolbeleid, visie en invulling	<ul style="list-style-type: none"> - Plaats van levensbeschouwendheid, religie in het leerplan. - Burgerschapsvorming/bildung. - Passend onderwijs en zorgplicht. - Diversiteit en onderwijskansen. - Talentontwikkeling. - Taalbeleid.
Relatie tussen school en thuis	<ul style="list-style-type: none"> - Pedagogische driehoek. - Ouderparticipatie in brede context (verschillen vo en mbo).
Sociale veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> - Digitale veiligheid (zie ook C6). - School en veiligheid (onder andere pestprotocol). - Soorten anti pestprogramma's en de effectiviteit hiervan. - Signaleren en effectief handelen (omgaan met grensoverschrijdend gedrag).

Praktijksituatie 2

Op een school is een speerpunt van het taalbeleid: het werken met taalontwikkende didactiek door de vakken heen. Een werkgroep zorgt voor samenwerking en afstemming tussen de vakken en door de schooljaren heen ten behoeve van de ontwikkeling van schoolse taalvaardigheid. Een specifiek aandachtspunt is de omgang met meertalige leerlingen omdat de school veel nieuwkomers opvangt.

B3 Pedagogisch klimaat in school en klas

Een docent kan een klimaat creëren waarin leerlingen zich veilig kunnen ontwikkelen tot sociale, competente en zelfstandige mensen en gekwalificeerde beroepsbeoefenaren, waarin respectvol omgaan met diversiteit in de samenleving als kernkwaliteit moet worden beschouwd.

Het doel van opvoeden in het voortgezet en het middelbaar beroepsonderwijs is jonge mensen helpen om sociale, competente, zelfstandige mensen en gekwalificeerde beroepsbeoefenaren te worden. De pedagogische kernopdracht is daarbij het ontwikkelen van jongeren die in staat zijn competent, sociaal en autonoom te handelen en over dat handelen ook verantwoording kunnen en willen afleggen. Dit vraagt gedifferentieerd pedagogisch en didactisch handelen van de docent, en intensieve begeleiding van de leerling of student. Welke pedagogische en onderwijsinhoudelijke betekenissen uit de bestaande cultuur/culturen worden gekozen als inhoud van het onderwijs, hangt nauw samen met de levensbeschouwelijke visie en met het mens- en maatschappijbeeld dat wordt beleden. In de methodische en didactische uitwerking verschillen zij onderling behoorlijk terwijl de inhoudelijke gerichtheid op (ethische) principes, (morele) deugden, waarden, normen en regels doorgaans dezelfde is. De voorwaarden voor opvoeding en onderwijs manifesteren zich in concepten als toewijding – betrouwbaarheid – wijsheid – beweging – moed, maar worden ook zichtbaar in grenzen die aan de opvoeding worden gesteld in relatie tot en de beschikbaarheid van instrumentaria, klimaat en sfeer.

Praktijksituatie 1

Een docent die mentor is van een brugklas met leerlingen afkomstig van verschillende basisscholen, besluit tijdens de introductieweek en in de mentorlessen bewust aandacht te geven aan het groepsvormingsproces. De eerste week staat in het teken van elkaar leren kennen en bestaat voornamelijk uit workshops, spelletjes doen en sporten met elkaar. Voor het groepsproces is dit een belangrijke week. De mentor speelt een belangrijke rol ten aanzien van het opbouwen en onderhouden van een persoonlijke band met de leerling en de groepsvorming in de klas. Hij laat ook merken welk gedrag hij wel en niet accepteert.

Vanuit deze kernopdracht heeft de docent kennis van methoden om leerlingen te leren omgaan met diversiteit. Een heterogene klas wordt gekenmerkt door een variatie aan identiteiten, achtergronden en zienswijzen. Om leerlingen en studenten daarvoor toe te rusten en ze op een open en respectvolle manier te leren omgaan met deze verscheidenheid is het belangrijk hen in aanraking te brengen met de variatie aan perspectieven en te oefenen met perspectiefwisseling. De docent is ervan op de hoogte hoe hij thema's en dilemma's kan benaderen vanuit verschillende contexten en overtuigingen. Hij weet hoe om te gaan met radicale opvattingen en spanningen ontstaan door uiteenlopende zienswijzen. Hij heeft kennis van interculturele communicatie en intercultureel onderwijs.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Waardengericht onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> - Doelen: aanpassingsgericht, individualistisch en kritisch-democratisch. - Relatie opvoedingsdoelen en onderwijsleerinhouden. - Moreel leren. - Methodieken om gevoelige thema's te bespreken.
Omgaan met diversiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Sociale, culturele en seksuele diversiteit. - Multiperspectiviteit en de contacthypothese. - Beeldvorming. - Sociale categorisatie, stereotyperingen, - Discriminatie en racisme.
Interculturele communicatie	<ul style="list-style-type: none"> - Cultuur- en communicatiemodellen (zoals het piramidemodel, ui-model van Hofstede, TOPOI-model).
Veilig en ordelijk leerklimaat	<ul style="list-style-type: none"> - Klassenmanagement. - Orde en sociale relaties in de klas. - Basisbehoeften (relatie, competentie, autonomie). - Pesten in school en op de stage/werkplek. - Sociale veiligheid.
Groepsdynamische processen	<ul style="list-style-type: none"> - Groepsvorming. - Groepsprocessen. - Groepsrollen. - Formeel en informeel leiderschap. - Conflictantering en asymmetrische interactie.

Praktijksituatie 2

Goed onderwijs wordt gekenmerkt door een heldere structuur met duidelijke regels en discipline. Een school meldt: "Meisjes voegen zich naar de structuur, maar jongens zijn er meer mee gebaat". De school hanteert een regelgeving en een aanpak van jongens om hen "achter de vodden te zitten", zij krijgen bijvoorbeeld meer ondersteuning bij het plannen. De leraren willen een pedagogisch-didactisch klimaat scheppen waarin presteren mag en kan. De school ondersteunt dit klimaat door leerlingen alle ruimte te bieden om talenten te ontplooiën. Leraren hebben hoge verwachtingen van leerlingen en bij hoge cijfers worden leerlingen geprezen. Deze houding werkt door in hoe leerlingen met elkaar omgaan. "Terwijl het elders 'not done' is om een hoog cijfer te halen, mag een leerling hier een tien halen zonder erop te worden aangekeken".

B4 Leerlingbegeleiding

Een docent begeleidt leerlingen en studenten op weg naar de maatschappij van morgen, waarbij hij rekening houdt met de diversiteit onder hen. De docent begeleidt naar structuur, op inhoud, op functies en afstemming op externe zorgstructuur en overige ketenpartners.

Leerlingbegeleiding in de school omvat veel aspecten. Daarbij spelen het mentoraat, de loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) en beroepspraktijkbegeleiding een belangrijke rol. Leerlingbegeleiding in de school naar structuur, inhoud, functies en afstemming op externe zorgstructuur en overige ketenpartners is fundamenteel in het voortgezet onderwijs en het mbo. De docent kent de voorwaarden voor het optimaliseren van die leerlingbegeleiding. Hij kan de zorgstructuur van een school in kaart brengen en deze relateren aan principes van leerlingbegeleiding en aan de onderwijsbehoefte van de leerlingen.

Praktijksituatie 1

Een docent roept na de les een leerling bij zich om even een gesprekje mee te voeren omdat hij zich als mentor van de klas zorgen maakt. In de les loopt het allemaal niet zo lekker en de mentor wil graag weten wat daar de oorzaak van is. Na enig doorvragen komt de mentor erachter dat er thuis van alles speelt. De leerling voelt zich niet gezien en heeft het gevoel dat hij niet aan de verplichtingen van thuis kan voldoen. De leerling laat niet veel los maar de mentor heeft het gevoel dat er meer speelt. Hij komt in goed overleg met de leerling tot de conclusie dat er met de vertrouwenspersoon op school gesproken moet worden.

Een docent die werkzaam is in het beroepsonderwijs moet in staat zijn om loopbaanreflectiegesprekken te voeren en een loopbaangerichte leeromgeving te creëren. Hij moet bij studenten de juiste grondhouding kunnen ontwikkelen voor LOB zodat zij zich op persoonlijk vlak ontwikkelen, leren omgaan met onvoorziene omstandigheden en drempels kunnen slechten. Voor een succesvolle loopbaan moeten studenten loopbaancompetenties en een arbeidsidentiteit ontwikkelen. Hierbij is het nodig om in gesprek te gaan over ervaringen van studenten en hen te begeleiden bij het reflecteren op deze ervaringen en hun loopbaancompetenties. Docenten moeten de juiste vragen kunnen stellen, coachend bezig zijn en ervoor zorgen dat de student open staat voor het gesprek.

Praktijksituatie 2

Een mbo-docent die tevens LOB-er is van een groep studenten, komt er in een coachingsgesprek met een leerling achter dat de leerling qua opleiding niet op de juiste plek zit. De leerling lijkt meer interesse te hebben in een ander vakgebied. De docent kiest een coachende rol. In de gesprekken intervenueert de docent zodat de student de ruimte krijgt om tot eigen keuzes te komen. De student besluit daarop om eventuele mogelijkheden om te switchen van opleiding verder te onderzoeken en kiest ervoor om een gericht LOB-gesprek aan te vragen.

De leerling of student staat dus centraal, vanuit het perspectief dat iedere leerling/student recht heeft op onderwijs dat bij hem/haar past. Het gaat daarbij ook om gelijke kansen voor en gelijke behandeling van alle leerlingen en alle studenten in het onderwijs. Het betreft leerlingen met en zonder geïdentificeerde beperkingen. Duidelijk is dat dit subdomein niet op zichzelf staat. De leerlingbegeleiding is een domein dat integraal terugkomt. Zo komt het goed functioneren van leerlingen voort uit een goed pedagogisch klimaat en een juiste pedagogische benadering. Maar er is ook een duidelijke relatie met het domein Didactiek, waarin aandacht wordt besteed aan het stimuleren van het gebruik van verschillende leerstrategieën en oplossingsmethodes. En vanzelfsprekend is er een sterk dwarsverband met vakdidactiek waarbij de vakbekwame docent dit gaat vertalen in de onderwijspraktijk van nu en morgen.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Begeleiding gericht op de leerloopbaan	- Werkplekgerelateerde begeleiding. - Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB).
Begeleiding in de zorgstructuur	- Driedeling in de zorgstructuur: eerste-, tweede en derdelijns zorg en de functie hiervan. - Zorgadviesteams (ZAT).
Principes van effectieve communicatie	- Gericht op: contact maken, contact houden, contact verdiepen. - Verbale en non-verbale communicatie. - Interculturele communicatie/culturele sensitiviteit.
Gespreksvaardigheden	- Gespreksinterventies. - Gespreksniveaus.
Soorten en functie van begeleidingsgesprekken	- Gesprekspartners: - met leerlingen, met ouders, met stage/bpv-begeleiders. - Gespreksvormen: - kennismakingsgesprek, reflectiegesprek, adviesgesprek, slechtnieuwsgesprek, probleemverhelderend gesprek. - Aspecten: - empathie; sensitiviteit, vertrouwen, veiligheid, directiviteit (sturing) versus non-directiviteit (aansluiten), proactief versus reactief, escalatie, arbeidsidentiteit.

B5 Ontwikkelingstheorieën

Een docent kent verschillende ontwikkelingstheorieën die hem helpen de leerling te doorgronden, waarbij hij ook signalen kan opmerken waaruit blijkt dat er extra ondersteuning nodig is.

Ontwikkelingspsychologie is een belangrijk specialisme voor docenten. De *eerste reden* waarom kennis van de ontwikkelingspsychologie wenselijk is, is dat docenten aan leer- en opvoedingspraktijken deelnemen. Om een rol als docent naar behoren te kunnen uitoefenen, hebben zij als pedagogen onder meer inzicht nodig in de ontwikkeling die iemand tussen 12 en 25 jaar doormaakt. Het gaat dan in het bijzonder om inzichten in de manier waarop iemand zich ontwikkelt, in de spanningen en crises tijdens die ontwikkeling en in de signalen dat er echt iets mis is. De *tweede reden* waarom docenten vertrouwd moeten zijn met de ontwikkelingspsychologie, is dat zij regelmatig met impliciete uitspraken over het ontwikkelingsverloop te maken hebben. Aan onderwijsmethoden en leermiddelen liggen ontwikkelingspsychologische inzichten ten grondslag die zij moeten herkennen. Het denken in ontwikkelingsstadia die de adolescent in een vaste volgorde zou doorlopen is niet onomstreden. De kritiek houdt onder andere in dat deze manier van denken en kijken de nadruk legt op wat jongeren (nog) niet kunnen en bovendien de enorme verschillen die er tussen groepen jongeren onderling bestaan, negeert. Dit laatste geldt vooral voor hedendaagse westerse samenlevingen met hun gevarieerde bevolkingssamenstelling. Thema's als individualisering, informalisering en technologisering hebben een belangrijke invloed op de manier waarop jongeren nu opgroeien en zich ontwikkelen. De overgang naar volwassenheid is de laatste dertig jaar langgerechter en ingewikkelder geworden. De standaardbiografie van vroeger heeft in westerse samenlevingen voor veel mensen plaats gemaakt voor de keuzebiografie. Jongeren van 12-24 jaar zijn niet over één kam te scheren, terwijl docenten wel met jonge mensen in de breedste zin van het woord te maken hebben. De school is een belangrijke plek waar jongeren elkaar ontmoeten en heeft een belangrijke functie in de socialisatie en identiteitsontwikkeling van die jongeren. Belangrijk is dan ook dat de docent in het vo en mbo naast kennis van het denken in ontwikkelingsstadia ook kennis heeft van het samenspel van deze kernconcepten en dat hij samenspel ook begrijpt ten behoeve van de begeleiding van leerling en student.

Praktijksituatie 1

Een leerling is uit de les gestuurd en de docent wil na de les in gesprek gaan over het voorval. De leerling staat echter totaal niet open voor een gesprek en krijgt een enorme woede-uitbarsting. Het lukt de docent niet om de leerling te bedaren en daarom kiest hij ervoor om het gesprek op een ander moment voort te zetten. Het helpt hem hierbij dat hij het gedrag van deze puber kan verklaren en interpreteren op basis van zijn kennis van het puberbrein. Op een ander moment, als de rust weer is teruggekeerd, is de leerling wel in staat om op een verstandige en volwassen manier in gesprek te gaan over zijn ongewenste gedrag.

In het kader van passend onderwijs is het van belang om de achtergronden te kennen van stoornissen, problemen en beperkingen die leerlingen kunnen hebben. De docent moet de betekenis daarvan voor de onderwijs- en ondersteuningsbehoefte van deze leerlingen, de onderwijssituatie waarin ze zitten én wat dat betekent voor het pedagogisch en didactisch handelen van de docent (zie ook A4), begrijpen.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Morele ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> - Visies op ontwikkeling van mensen waaronder nature versus nurture, (neuro)biologische benadering. - Perspectief op de ontwikkeling van de persoonlijkheid. - Moraliteit en de ontwikkeling van het denken.
Sociale ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> - Socialisatieprocessen. - Invloed van de digitale wereld invloed op de opvoeding van jongeren. - Manieren van communiceren en werken door gebruik van technologie en internet (zie C6).
Identiteitsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> - Cognitieve ontwikkeling (onder andere gedifferentieerde hersenontwikkeling). - Psychosociale ontwikkeling (onder andere media, identiteit en participatie) en lichamelijke ontwikkeling (onder andere neurobiologische benadering). - Relatie identiteitsontwikkeling en beroepsidentiteit bij beroepsgericht onderwijs.
Seksuele ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> - Seksualiteit als psychosociaal leerproces. - Invloed van biologische veranderingen. - Relevante genderthema's en heteronorm. - Seksuele vorming en homoseksuele identiteit.
Gedrag- en ontwikkelingsstoornissen	<ul style="list-style-type: none"> - Probleem versus stoornis. - Signaleren van en omgaan met belemmeringen die voortvloeien uit gedrag- en werkhoudingsproblemen. - Signaleren van en omgaan met belemmeringen die voortvloeien uit functionele beperkingen, psychische problemen, sociaal-emotionele verstoringen. - Comorbiditeit. - Externaliserende en internaliserende problematiek.

Praktijksituatie 2

Een docent denkt na over de specifieke ondersteuning die zijn leerlingen met autismespectrumstoornis (ASS) nodig hebben om te kunnen functioneren in groepswerk. Allereerst denkt hij na over de groepssamenstelling. Ook weet hij dat het belangrijk is dat de leerlingen een concreet beeld hebben van het eindresultaat en dat de weg daar naartoe afgebakend moeten worden (centrale coherentie). Hij gaat samen met de leerlingen de stappen in het proces en het tijdspad visualiseren en hanteert hierbij vijf richtvragen: wie, wat, waar, hoe en wanneer?

4.3 Domein C: De leraar als professional; professioneel handelen van de docent

C1 Ontwikkelingen in het onderwijs

Een docent is in staat om bij te dragen aan de maatschappelijke functies van het onderwijs, passend binnen de huidige en toekomstige inrichting van het onderwijsstelsel.

De docent kent het Nederlandse onderwijsstelsel en is op de hoogte van actuele ontwikkelingen op terreinen die relevant zijn voor het (beroeps)onderwijs. Ontwikkelingen in de maatschappij beïnvloeden de vorm en inhoud van het onderwijs en maken het onderwijs en het beroep van leraar dynamisch. Zo leiden veranderingen in de arbeidsmarkt en de beroepen(structuur) tot veranderingen in kwalificaties, eindtermen en aanpassing van een curriculum. Dit vraagt van docenten dat zij inspelen op actuele kennis die nodig is voor nieuwe beroepen.

Praktijksituatie 1

Een vmbo-school werkt op verschillende manieren aan talentontwikkeling. Zij doet dit onder andere door in de onderbouw twee talenturen per week aan te bieden. De leerlingen kunnen kiezen uit de sportklas, de artklas en de topklas (technisch ontwerpen en produceren). Daarnaast is er een mavo-kansklas die bedoeld is voor leerlingen uit de kaderberoepsgerichte weg om door te stromen. Ook wordt er ingezet op doorstroming van basiskader naar kaderberoeps. Verder wordt binnen de vakken gedifferentieerd met de ROG-methode (rood, oranje groen). De talentontwikkeling is gericht op de ontwikkeling van alle leerlingen en zowel gekoppeld aan verplichte delen (zoals de ROG-methode en de opstroommogelijkheden) als aan keuzedelen (talenturen).

Een andere verandering in het onderwijs is de invoering van passend onderwijs als gevolg van een veranderde visie op speciaal onderwijs. Aparte voorzieningen werden als stigmatiserend ervaren. Passend onderwijs is vanuit internationale akkoorden in 2014 in Nederland ingevoerd. Alle leerlingen moeten een plek krijgen op een school die past bij hun kwaliteiten en hun mogelijkheden. Doel is om elke leerling uit te dagen het beste uit zichzelf te halen. De docent moet in zijn didactiek, onder andere door te differentiëren, rekening houden met die verschillen zodat leerlingen optimale kansen hebben.

De kunst is om onderscheid te maken tussen hypes en blijvende ontwikkelingen. Daarvoor is het nodig om die ontwikkelingen goed te volgen teneinde verantwoorde keuzes te kunnen maken voor goed onderwijs.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Inrichting van het Nederlands onderwijssysteem	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerken en structuur van het Nederlands onderwijsstelsel. - Kenmerken van het Nederlandse onderwijssysteem gericht op artikel 23 (vrijheid van onderwijs) en gevolgen hiervan. - Kenmerken van organisatie en bestuur (centrale overheid, gemeentelijke overheid, schoolleiding/bestuur van onderwijsinstellingen). - Medezeggenschap (organen zoals medezeggenschapsraad, ondernemingsraad, deelnemersraad, ouderraad, advies- en instemmingsrecht). - Taak van de onderwijsinspectie en op welke wijze zij toezicht houdt op de kwaliteit van het onderwijs (risicoanalyse, onderwijsresultatenmodel).
Kenmerken van middelbaar beroepsgericht onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> - Relevante wet- en regelgeving, met name over de uitvoering van het werk als mbo-docent (WEB en aanvullende regelgeving en het Professioneel Statuut). - Kernaspecten van het onderwijs het op mbo (beroepskwalificaties, burgerschapsvorming, loopbaanoriëntatie). - Opleidingsstructuur in het mbo (sectoren, entree-opleiding, kwalificatieniveaus, NLQF-descriptoren, leerwegen, keuzedelen). - Examenstructuur van het mbo (kwalificatiedossier, centrale examens, examenvormen zoals proeve van bekwaamheid, portfolio, praktijkopdracht). - Volwasseneducatie (vavo, inburgering, cursussen Nederlands en rekenen).
Kenmerken van voortgezet onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> - Relevante wet- en regelgeving, met name over de uitvoering van het werk als docent in het voortgezet onderwijs (WVO en aanvullende regelgeving). - Overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs (schooladvies, eindtoets). - Karakteristieken van de onderbouw en manieren waarop groepen ingedeeld kunnen worden (kerndoelen, differentiële ruimte, homogene en heterogene groepen). - Examenstructuur in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs (centraal examen, schoolexamen, verplichte rekentoets, PTA, examenreglement). - Sectoren en leerwegen in het vmbo en de aansluiting/doorstroommogelijkheden met het mbo. - Profielen en keuzemogelijkheden, LOB, beroepsvoorbereidende stage. - Praktijkonderwijs en uitstroomprofielen (vervolgonderwijs, arbeidsmarkt en dagbesteding).

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden	vervolg
Nederlands onderwijsstelsel in internationaal perspectief	<ul style="list-style-type: none"> - Vroeg selectiemoment bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. - Gedifferentieerd onderwijsstelsel (verscheidenheid aan onderwijssoorten, leerwegen, programma's en sectoren). - Sterk ontwikkelde beroepsgerichtheid (vmbo, mbo, hbo). - Gestandaardiseerde eindtermen. - Internationale vergelijkingen op prestaties (onder andere PISA). 	
Maatschappelijke ontwikkelingen	<p>Ontwikkelingen (dynamisch) op maatschappelijk niveau die invloed hebben op het handelen van docent zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mondialisering (onder andere. internationalisering en politisering); - technologische innovaties (onder andere digitalisering en robotisering in beroepen); - medialisering en mediawijsheid; - individualisering en consumentisme; - segregatie (kansengelijkheid in het onderwijs); - passend onderwijs en zorgplicht. 	

Praktijksituatie 2

De onderwijsinspectie bezoekt in het kader van externe kwaliteitszorg alle scholen ten minste eens per vier jaar. Een docent weet dat hij een lesbezoek van een inspecteur kan verwachten. Zijn les wordt geobserveerd aan de hand van een observatielijst. Tijdens het zelfstandig werken worden door de inspecteur ook vragen aan de leerlingen gesteld. De docent voelt zich niet ongemakkelijk. Hij is het gewend dat anderen in zijn les komen kijken in het kader van een peerreview project. Hij is wel benieuwd naar het oordeel van de Inspectie over hem en over de ingezette veranderingen op zijn school.

C2 Werken in de schoolorganisatie

Een docent levert als lid van een professionele leergemeenschap een bijdrage aan de onderwijsinnovatie binnen de onderwijscontext waarin hij werkzaam is en werkt effectief samen met collega's binnen en buiten de school.

De docent kent de professionele structuur van de school waarvan hij deel uitmaakt en levert via de individuele en/of collectieve ontwikkeling een bijdrage aan de onderwijsinnovatie in de school. Hij doet dat als lid van een professionele leergemeenschap, toont zich daarin (pro)actief en taakgericht en is zich bewust van zijn rol en kwaliteiten in de samenwerking met collega's en leidinggevend. Binnen de onderwijsinstelling maakt de leraar deel uit van verschillende teams (vaksectie, jaarlaagteam, onderwijsontwikkelteam of afdeling) waarin hij samenwerkt met collega's. Naar buiten toe is een leraar in staat de school op een goede manier te vertegenwoordigen, in contact met externen zoals ouders, toeleverende scholen, organisaties en instanties rond begeleiding en zorg van leerlingen.

Praktijksituatie 1

In het vakgroepoverleg worden regelmatig vaklessen en projecten geëvalueerd. Ter voorbereiding op een teamoverleg evalueert een docent de uitvoering van een onderwijsprogramma en de effectiviteit van de ingezette activiteiten en begeleidingsvormen. Daarbij betreft hij ook zijn leerlingen. Hij legt zijn bevindingen voor in het teamoverleg en gezamenlijk en worden verbeteracties geformuleerd (PDCA-cyclus).

In het mbo vormt de leraar de verbinding tussen opleiding en beroepspraktijk, tussen het binnen- en buitenschools leren. Hij heeft goed contact met bedrijven en instellingen en werkt met hen samen om het (beroepsgerichte) leren professioneel vorm te geven. In veel mbo-scholen zijn teams verantwoordelijk voor het onderwijsproces. Zij bepalen de pedagogisch-didactische aanpak en de lesmethoden, in overleg met de instellingen waar ze voor werken. Ook betreft het werkverdeling, scholing, inhuren, coachen, budgetbewaking, enz.

Praktijksituatie 2

In het kader van onderwijsinnovatie werkt een docent mee aan het bewerkstelligen van veranderingen. Hij participeert actief in een ontwikkelgroep en staat open voor verschillende visies en inbreng van collega's. Hij kan -indien gewenst- de eigen 'theorie' loslaten en samen met anderen nieuwe wegen inslaan.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Schoolcultuur en organisatie	<ul style="list-style-type: none"> - Organisatie (organogram), functies en bevoegdheden medewerkers. - Organisatiestructuren en – protocollen. - Opbrengstgericht werken. - Werken in doel- en taakgerichte onderwijsteams (mbo).
Professionele ruimte	<p>De mate waarin leraren zeggenschap hebben over of invloed kunnen uitoefenen op werkprocessen zoals het benutten van zeggenschap en eigenaarschap, versterken van leernetwerken, de professionele dialoog.</p> <p>Handelingsvermogen dat wordt bepaald door afstemming tussen competenties, (organisatie)structuur en cultuur.</p>
Samenwerken in teams	<p>Vormen van samenwerking (binnen en buiten de school) zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - regulier werkoverleg; - collegiale consultatie, peerreview, intervisie; - ontwikkelteams (innovatie van onderwijs) door onder andere Professionele Leergemeenschappen (PLG); - participatie in online communities; - rollen in teams.
Kwaliteitszorg op school	<ul style="list-style-type: none"> - Instrumenten voor kwaliteitsbewaking en -bepaling binnen de school (het schoolplan, de schoolgids, de klachtenregeling en het digitale leerlingvolgsysteem). - Werken met de PDCA-cyclus.

C3 Persoonlijke Professionele Ontwikkeling

Een docent werkt planmatig aan de eigen professionele ontwikkeling door kritisch te kijken naar het eigen handelen vanuit een onderzoekende, resultaat- en ontwikkelingsgerichte houding. Hij wil zich blijven ontwikkelen in zijn werk.

Een docent denkt regelmatig na over zijn beroepsopvattingen en zijn professionele bekwaamheid. Hij maakt afwegingen en keuzes, zowel in de dagelijkse uitvoering als in de bijstelling en verbetering van het onderwijs. Hij streeft ernaar zijn beroepsuitoefening continu aan te passen aan ontwikkelingen in zijn vakgebied en/of beroepenveld. Hij is zich ervan bewust dat hij deel uitmaakt van een beroepsgroep met de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheden.

Praktijksituatie 1

Een leraar heeft zich, na het behalen van zijn bevoegdheid, direct aangemeld bij het lerarenregister. In het portfolio documenteert hij zijn professionaliseringsactiviteiten (wat heb ik gedaan, wat heb ik geleerd, hoe gaat het mijn onderwijs hierdoor veranderen?). Hij geeft -in overleg met zijn leidinggevende- zelf invulling aan zijn professionele ruimte om zich verder te bekwamen in zijn vak en als leraar. Zo is hij actief betrokken bij het leerlab op school en volgt hij een cursus omgaan met gedragsproblemen in het onderwijs. Hier hoort hij veel dat hij direct kan toepassen in de lessen.

Hij kent de wettelijke eisen die aan het beroep van leraar worden gesteld en heeft een goed beeld van zijn eigen competenties, zijn sterke en zwakke kanten. Hij werkt op een planmatige manier aan zijn verdere professionele ontwikkeling, stemt dit af op het beleid van de school en benut de kansen die de school biedt om zich verder te ontwikkelen. Hiervoor gebruikt hij vormen of methodieken om te leren van zijn eigen ervaringen. Dit doet hij vanuit een onderzoekende houding, alleen of samen met anderen. Hij onderzoekt daarin zijn eigen veronderstellingen en verbindt deze met theoretische kaders. Daarnaast zoekt hij naar mogelijkheden om zijn eigen handelen te verbeteren. Hij is zich bewust van zijn zelfbeeld, gevoel van eigenwaarde en beroepsmotivatie, en blijft van daaruit kritisch op zijn taakopvatting en toekomstperspectief.

Praktijksituatie 2

Een mbo-docent Bouwkunde bouwt zowel binnen als buiten de school een netwerk op waarbij leren van en met elkaar centraal staat. Hij toont hierbij ondernemerschap, vertaalt vernieuwingen naar zijn onderwijs en weet de collega's te enthousiasmeren om ook deel te nemen aan het netwerk. Zijn netwerk in de bouwwereld bestaat voor een deel uit contacten met aannemers en uitvoerders die veelal ook oud-studenten in dienst hebben. In het kader van het up-to-date houden van vakkennis gaat hij zelf een week meelopen (beroepsstage) bij een aannemersbedrijf dat een erkend leerbedrijf is waarmee zijn opleiding veel samenwerkt.

De professionele ontwikkeling is een duurzaam proces en krijgt na de initiële opleiding zijn vervolg in de inductiefase (de eerste werkzame jaren in het onderwijs) en gedurende de rest van de loopbaan (levenlang leren).

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Beroepsstandaard	<ul style="list-style-type: none"> - Wet Beroep Leraar en Lerarenregister. - Zeggenschap van leraren over hun beroep en de eigen verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van hun onderwijs. - Blijvend professionaliseren middels een persoonlijk ontwikkelingsplan. - Bekwaamheidseisen zijn binnen de brede professionele basis geordend in drie bekwaamheidsgebieden: vakinhoudelijk bekwaam, vakdidactisch bekwaam en pedagogisch bekwaam. - Lerarenregister. - Professioneel Statuut (mbo).
Professionalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Netwerk van beroepsgroep (vakverenigingen, expertisecentra, conferenties). - Netwerklere via online platforms en fora, sociale media die voor professionele doeleinden worden gebruikt (zie ook C6). - Docentstages in het bedrijfsleven.
Reflectie	<p>Vormen van reflectie waarmee sturing wordt gegeven aan professionele ontwikkeling gericht op:</p> <ul style="list-style-type: none"> - verbeteren van het bestaande handelen; - verkrijgen van nieuwe inzichten; - vormen van een professionele identiteit.
Professionele geletterdheid	<ul style="list-style-type: none"> - Schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid op 4F-niveau (Referentieniveaus taal en rekenen van Meijerink) - Taal en rekenen in de context van het beroep (mbo).

C4 Onderzoekend vermogen

Een docent onderzoekt zijn eigen praktijk door op een systematische en objectieve manier gegevens over de onderwijspraktijk te verzamelen om hiervan te leren en zijn praktijk te versterken.

Een docent heeft een onderzoekende houding, past inzichten uit wetenschappelijk onderzoek toe in zijn eigen onderwijspraktijk (evidence-informed practice) en kan zelf onderzoek doen. Bij een onderzoekende houding hoort nieuwsgierigheid: ontdekken dat je iets niet weet en wel zou willen weten; vraagtekens plaatsen bij het vanzelfsprekende en alledaagse en voortdurend op zoek willen gaan, samen met andere betrokkenen in de school, naar verbetering van de eigen onderwijspraktijk. Steeds meer (opleidings)scholen hebben een eigen onderzoeksagenda waardoor leraren op school onderzoek kunnen doen in het kader van schoolontwikkeling.

Praktijksituatie 1

Een docent wil de leerresultaten van de practicumlessen optimaliseren. Hij is eerst gaan uitzoeken wat er in de vakliteratuur over te vinden was. Naar aanleiding hiervan heeft hij een aantal lessen ontwikkeld om te achterhalen wat in zijn lescontext effectieve interventies zijn.

Een docent voert bijvoorbeeld praktijkgericht onderzoek uit om nieuwe didactische en/of pedagogische werkwijzen te ontwikkelen of deze te verbeteren. Bij praktijkonderzoek worden er op een systematische en objectieve wijze gegevens over de eigen onderwijspraktijk verzameld om daarvan te kunnen leren en het eigen professionele handelen te verbeteren. Praktijkonderzoek kenmerkt zich door inbedding in de theorie, systematische dataverzameling en het uitwisselen van verworven kennis met collega's en/of de beroepsgroep en andere betrokkenen.

Op bachelorniveau draagt onderzoek bij aan (beter) gefundeerd en onderbouwd handelen van de docent zelf in de eigen praktijk/klas. Het onderzoek levert kennis op voor de reflectieve professional¹.

Praktijksituatie 2

De docent levert een bijdrage aan de studiedag op zijn school. Daarbij presenteert hij de resultaten van zijn onderzoek naar het inzetten van formatieve toetsing in de les en bespreekt conclusies met collega's. Bij de uitvoering van het onderzoek waren meerdere collega's betrokken omdat zij zelf vormen van formatieve evaluatie in hun les hebben uitprobeerd en hierover hebben gerapporteerd. In interviews zijn ze bevraagd op kennis van het onderwerp (mate van deskundigheid) en draagvlak voor het thema.

¹ Zie Kennisbasis Generiek Eerstegraads lerenopleiding (bijlage 1)

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Kennis uit wetenschappelijk onderzoek toepassen	Evidence-informed handelen: het gebruiken van (internationaal) onderzoek om een passende aanpak te kiezen waarbij men in staat is kritische kanttekeningen te plaatsen.
Functie van onderzoek in de eigen beroepspraktijk	<ul style="list-style-type: none"> - Onderzoek gericht op professionele verdieping/verbreding met de focus op inzichten en veranderen van de eigen onderwijspraktijk (reflective practitioner). - Ontwerpgericht onderzoek (accent op cyclische wijze (her)ontwerpen/arrangeren en evalueren van onderwijsprogramma's. - Evaluatieonderzoek (de waarde bepalen van al eerder uitgevoerde onderwijspraktijken).
Praktijkonderzoek uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> - Probleemanalyse. - Onderzoekbare vraagstellingen. - Onderzoeksmethoden (kwalitatief en kwantitatief). - Conclusies en verwerking van resultaten. - Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo.
Informatievaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> - Formuleren van zoekvraag/zoekopdracht/trefwoorden. - Kiezen van geschikte informatiebronnen. - Technieken om efficiënt informatie te vinden. - Selecteren en beoordelen van informatie (betrouwbaarheid, authenticiteit, validiteit). - Regels met betrekking tot plagiaat en plagiaatpreventie waaronder digitale copyrightmodellen (zie ook C6).

C5 Professionele identiteit

Een docent is in staat zijn professioneel handelen vanuit een persoonlijke visie te expliciteren en te verantwoorden en kan ethisch handelen in de beroepscontext.

Een docent ontwikkelt een persoonlijke visie op het beroep van de leraar. Het betreft visieontwikkeling op het schoolvak of het beroep waarvoor hij opleidt, op leren en ontwikkelen, op schoolontwikkeling en innovatie en op onderwijs en samenleving. Hij kan deze visie verwoorden en verantwoorden, mede op basis van theoretische concepten, actuele inzichten en relevante ontwikkelingen in de (multiculturele) samenleving, in zijn vakgebied en in de beroepscontext en/of vervolgonderwijs van leerlingen.

Praktijksituatie 1

Om zich goed voor te bereiden op een sollicitatiegesprek maakt een leraar-in-opleiding een mindmap om zijn visie op onderwijs en opvoeden te expliciteren: wat vind ik nu echt belangrijk en waarom? Hij bedenkt ook voorbeelden uit zijn eigen lespraktijk waarmee hij zijn persoonlijke visie kan onderbouwen. Hij bespreekt zijn mindmap met een bekende die ook werkzaam is in het onderwijs en dat helpt hem weer verder. Goed voorbereid gaat hij het sollicitatiegesprek in.

De professionele identiteit van leraren wordt gevormd door interactie tussen drie verschillende aspecten: het persoonlijke, het professionele en het contextuele aspect. Een docent is de normatieve professional die zich bewust is van zijn eigen waardegeladen handelen in onderwijssituaties. Daarbij is het belangrijk om naar aanleiding van concrete praktijken met collega's gesprekken te voeren over waarden (waardengerichte interactie). Hij kan ethische dilemma's analyseren en rekenschap geven van de gevolgen die zijn keuzes hebben, hierbij zijn keuzes verantwoorden vanuit zijn persoonlijke onderwijsvisie en daarbij verwijzen naar theoretische inzichten of concepten zoals een ethische code voor leraren.

Praktijksituatie 2

Tijdens een intervisiebijeenkomst brengt een docente een ethisch dilemma in waarmee zij tijdens het lesgeven werd geconfronteerd. Tijdens de bijeenkomst wordt met behulp van een intervisiemodel een analyse van de situatie gemaakt en mogelijke interventies besproken. De docent is zich bewust van de implicaties van de keuzes die hij maakt.

Hij is zich bewust van zijn professionele verantwoordelijkheid ten aanzien van leerlingen, ouders, school en anderen.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Biografie	<ul style="list-style-type: none"> - 'Zelfverstaan' en de professionele identiteit (wie ben ik als leraar en wie wil ik zijn als leraar?). - Persoonlijke idealen en drijfveren.
Persoonlijke onderwijsvisie	Ontwikkeling en dynamiek van een persoonlijke onderwijsvisie gericht op schoolvak/beroep waarvoor hij opleidt, leren en ontwikkelen, pedagogisch handelen, de school als instituut en gemeenschap.
Beroepsethiek	<p>Ethiek is van belang in de context van het professioneel handelen van de leraar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - professionele ethische verantwoordelijkheid tegenover leerlingen, ouders, school en samenleving (waaronder eigen presentatie op diverse sociale en professionele netwerken); - de dimensies van ethiek: waarden, normen en deugden; - ethische beslissingen nemen (vijf basishandelingen); - ethische posities in beroepsstages (beroepsgericht onderwijs); - organisatie van ethiek in de school (onder andere vertrouwenspersoon).

C6 Ict-vaardigheden in de onderwijscontext

Een docent beschikt over digitale vaardigheden om ict effectief in te kunnen inzetten in lessituaties en in de onderwijsorganisatie en heeft een open, kritische houding ten aanzien van de integratie van technologie in het leren en onderwijs.

Wij leven in een maatschappij waar technologie, en met name de ontwikkeling van het internet en sociale media, de wijze waarop wij met informatie omgaan, leren en samenwerken fundamenteel verandert. Een taak van het onderwijs is om leerlingen hierbij te begeleiden. De docent is hierin rolmodel en begeleidt zijn leerlingen bij het opdoen van kennis en vaardigheden om op een veilige manier gebruik te maken van de verworvenheden van het internet en om deze effectief in te zetten voor het eigen leren.

In het onderwijs wordt hiervoor de term digitale geletterdheid gehanteerd. Dit is een paraplubegrip voor het geheel van informatievaardigheden, ict/basisvaardigheden, mediawijsheid en computational thinking.

Praktijksituatie 1

Een docent geschiedenis merkt dat het leren van begrippen niet favoriet is bij zijn leerlingen. De begrippen SO (schriftelijke overhoring) is erg slecht gemaakt en de docent wil hier iets aan veranderen. Hij gaat op Kennisnet zoeken naar een digitale tool waarmee leerlingen op een interactieve manier spelenderwijs de begrippen kunnen aanleren. Hij ontdekt een programma waarmee hij zelf een 'serious game' kan ontwerpen die ervoor zorgt dat leerlingen gaan oefenen met het leren van de begrippen.

De docent beschikt over de ict-basisvaardigheden (om kunnen gaan met apparaten, software en toepassingen) want deze zijn *voorwaardelijk* om ict effectief in te kunnen inzetten in lessituaties en in de onderwijsorganisatie. De docent maakt in onderwijssituaties die daarvoor geschikt zijn weloverwogen en doelmatig gebruik van ict door keuzes te maken ten aanzien van het type leerarrangement, didactische strategie en de inrichting van de (digitale-) leeromgeving. Daarnaast organiseert en verantwoordt een docent zijn werk met behulp van ict-systemen die de school gekozen heeft zoals een digitale leeromgeving en leerlingvolgsysteem en hanteert digitale communicatiemiddelen.

Het is van belang op de hoogte te blijven van ict-toepassingen op het eigen vakgebied en ten aanzien van 'leren en lesgeven' en het vereist van leraren een open, kritische houding ten aanzien van de integratie van technologie in het leren en onderwijs.

Kernconcepten	Aspecten / voorbeelden
Inzet van digitale middelen	Gebruiken van apparaten en software: <ul style="list-style-type: none"> - digitale leeromgeving, leerlingvolgsysteem en administratieve systemen van de school; - digitaal schoolbord, digitale video/audioapparatuur; - digitale communicatiemiddelen (diverse media om met leerlingen, ouders, collega's, stagebegeleiders te communiceren); - presentatiesoftware, tekstverwerking, spreadsheets; - educatieve software, serious games en mobiele apps; - digitale portfolio's (begeleiding en beoordeling vooral in mbo).
Digitaal brongebruik	<ul style="list-style-type: none"> - Selecteren van bronnen die geschikt zijn voor de doelgroep waarbij specifieke aandacht is voor tekst, taalgebruik, beeld en bron. - Filteren en organiseren van informatiestromen. - Archiveren en labelen van internetbronnen. - Digitale bronnen delen met leerlingen en collega's door middel van bijvoorbeeld social bookmarking of gedeelde opslagmedia.

Praktijksituatie 2

Bij de mbo-opleiding Mobiliteit zijn de leermiddelen gedigitaliseerd. De docenten maken gebruik van een elektronische leeromgeving (ELO) waarin alle informatie rondom de vaktechnische onderdelen van de opleiding is opgenomen. De opdrachten die gemaakt moeten worden zijn toegevoegd en daarnaast heeft iedere docent zijn leerstof en onderwijsmateriaal beschikbaar gesteld voor de studenten. De PowerPointpresentaties of video's die tijdens de les zijn gebruikt worden allemaal online gezet. De studenten leveren de opdrachten in op de ELO. Er worden dan beoordelingen aan gekoppeld en een volgsysteem geeft inzicht in de voortgang van de student. Daarbij is zichtbaar welke opdrachten de student heeft afgerond en welke competenties hij daarmee heeft behaald.

5 Redactie en validering

5.1 Redactieteam

Naam	Hogeschool
De heer G.J. (Gerri) Beunk MA	Driestar educatief
De heer drs. W.M. (Walter) Geerts	NHL Hogeschool
Mevrouw M. (Marly) Gootzen MSc	Fontys Tilburg
Mevrouw J. (Judith) Revet MEd	Inholland

5.2 Valideringsgroep

Naam	Functie en organisatie
De heer drs. N. (Nathan) Soomer	Beleidsadviseur, MBO Raad
De heer dr. B. (Bas) de Wit	beleidsadviseur, VO-raad
De heer W.H.L. (Wim) Westenberg	Directeur, Zeeuwse Academische Opleidingsschool
Mevrouw dr. I.E. (Ida) Oosterheert	Universitair hoofddocent, Docenten Academie, Radboud Universiteit Nijmegen

Bijlage

Uitgangspunten kennisbases

Er zijn tussen de instellingen afspraken gemaakt over de vormgeving van de kennisbases. Alle kennisbases zijn opgezet volgens een vaste grondindeling waardoor ze onderling redelijk goed vergelijkbaar zijn. Hieronder is een aantal van deze uitgangspunten te lezen.

Minimale kennis

De kennisbases beschrijven voor alle opleidingen c.q. vakgebieden de minimaal noodzakelijke kennis die de student aan het einde van zijn opleiding moet hebben. Naar analogie van de termen zoals het SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) gebruikt, is een kennisbasis een 'richtinggevend inhoudelijk kader voor wat studenten minimaal moeten kennen aan vakinhouden en moeten beheersen aan (vak)specifieke vaardigheden'.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen kennis van het 'schoolvak' en kennis van de 'vakdiscipline en de daarbij behorende specifieke vaardigheden'. Kennis moet daarbij worden opgevat als 'het geheel van beheersingsniveaus dat van een startbekwame leraar mag worden verwacht' en dus niet alleen feiten-reproductie (taxonomie van Bloom) of feitelijke kennis (taxonomie van Romiszowski). Kennis omvat daarom ook de vakspecifieke vaardigheden van de startbekwame leraar.

Vakkennis, vakdidactiek en pedagogisch-didactische bekwaamheden

De beroepskennis van leraren heeft wortels in twee wetenschappelijke domeinen. In de eerste plaats in het domein van het vak (vakkennisbasis), en in de tweede plaats in de kennis over leren en onderwijzen in het algemeen (de generieke kennisbasis) en het desbetreffende vak in het bijzonder (vakdidactiek). De kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student moet hebben. Het geheel van vakkennisbasis en generieke kennisbasis vormt de integrale 'body of knowledge and skills' die van een startbekwame leraar minimaal mag worden verwacht. Deze vormt tevens de basis van de bekwaamheidseisen zoals vastgelegd in het beroepsregister leraar. Binnen de profileringsruimte van elke instelling kan daarnaast nog verdere (inhoudelijke) verdieping en/of verbreding worden aangebracht.

Samenhangende en doorgaande leerlijnen

Het Nederlandse onderwijsbestel kent een structuur van naast elkaar opererende en elkaar opvolgende (doorgaande) leerlijnen. Per onderwijssoort (of soorten) wordt van een leraar een bepaalde wettelijke bevoegdheid/benoembaarheid verlangd. Door de overgangen in het onderwijs krijgt de lerende vaak te maken met andere onderwijsvormen en met leraren die anders zijn opgeleid. Om in elk geval de onderwijsinhoud tussen deze onderwijssoorten op elkaar af te stemmen en op elkaar aan te laten sluiten wordt ervoor gezorgd dat parallelle en doorgaande leerlijnen in de kennisbases, daar waar dat van toepassing is, herkenbaar zijn.

De leerlijn van 4 tot 18 jaar werkt de doelstellingen van het onderwijs uit in concepten¹ voor de hele leerlijn: vanaf basisonderwijs naar onderbouw vmbo en havo/vwo, bovenbouw vmbo (uitgewerkt naar leerwegen en sectoren), bovenbouw havo en bovenbouw vwo.

Deze concepten zijn evenzeer van belang voor studenten in het hbo die zich voorbereiden op het geven van onderwijs aan deze leerlingen (studenten). Door vanuit die gedachte de leerlijn 4-18 jaar uit te bouwen tot 22 jaar zouden de aankomende leraren goed op hun toekomstige beroep voorbereid moeten zijn. De leraar in de onderbouw moet daarbij, voortbouwend op wat in het basis-onderwijs is aangeboden, zijn leerlingen verder opleiden en voorbereiden op zijn profiel- en vakkenkeuze in de bovenbouw. En hij moet samen met de collega's die in de bovenbouw lesgeven, het onderwijsprogramma van zijn instelling ontwerpen en (gedeeltelijk) uitvoeren. De docent (vakmaster) in de bovenbouw moet zijn leerlingen goed voorbereiden op het vervolgonderwijs bij andere hbo- en universitaire opleidingen. De uitbreiding van de leerlijn tot 22 jaar is dus vanuit zowel bovenstaand standpunt als vanuit het standpunt van Dublin-descriptor 1 (de kennis moet die van het daaraan voorafgaande onderwijs overstijgen) noodzakelijk. De aankomende docent kan alleen dan vanuit een breder en dieper inzicht de vakinhoud vertalen naar goed onderwijs.

Niveau

NLQF, Dublin-descriptoren en de hbo-kwalificaties beschrijven het hbo-niveau (bachelor, master) op algemeen niveau; de bekwaamheidseisen van het lerarenregister beschrijven de specifieke beroepskennis van de leraar.

De lerarenopleidingen leveren startbekwame docenten af op hbo-bachelorniveau (NLQF-6) of hbo-masterniveau (NLQF-7 niveau). Dit betekent dat een startbekwame docent, conform de Dublin-descriptoren en de algemene hbo-kwalificaties die ook het noodzakelijke niveau beschrijven van de afgestudeerde hbo-er, een brede kennis moet hebben van in elk geval het vakgebied waarin hij les gaat geven. Ook moet hij boven de stof van dat vakgebied staan. In de huidige inrichting van het onderwijs betekent dit dat ook aandacht moet worden besteed aan de verwante of aanpalende vakken van het vakgebied waarin later wordt lesgegeven. Voor de leraar in het (v)mbo betekent het dat hij de beroepsgerichte toepassingen (en de ontwikkelingen) van het vak, de beroepstaal en de beroepsgroep 'kent'.

NB *Tijdens zijn loopbaan moet de leraar zijn kennis en vaardigheden, zowel op het gebied van zijn vak als van het ambt van leraar, via bij- en nascholing op peil houden. Datgene wat daarvoor nodig is wordt door de afgestudeerde, samen met zijn werkgever en in voorkomende gevallen met de lerarenopleiding, bepaald en vormgegeven.*

¹ De leerlijn 4-18 spitst zich toe op een beperkt aantal concepten die voldoen aan de volgende vier criteria:

1. De concepten representeren gezamenlijk de breedte van de opleiding.
2. De concepten kunnen verbonden worden met recente ontwikkelingen in het vak, didactiek of pedagogiek.
3. De concepten maken het mogelijk deze kennis voor leerlingen en studenten te structureren.
4. De concepten zijn leerbaar voor de desbetreffende groepen leerlingen en studenten.

Profileringsruimte

Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling voldoende ruimte voor een eigen profilering. Een kennisbasis is niet gekoppeld aan een didactisch concept en legt voor de individuele instelling of opleidingsroute wat betreft de programma-opbouw en studielast van de afzonderlijke onderdelen niets vast. De instelling is zelf verantwoordelijk voor de implementatie van de kennisbasis. Zij stelt een onderwijs- en toetsprogramma vast dat volledig recht doet aan de kennisbasis én in overeenstemming is met het eigen didactisch concept en profilering van de instelling.

Colofon

Den Haag, september 2017

Uitgave

1Ovoordeleraar, Vereniging Hogescholen

Eindredactie en vormgeving

Elan, Rijswijk

www.1Ovoordeleraar.nl

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt, zonder uitdrukkelijke toestemming van de uitgever. Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteurs, redactie en uitgever geen aansprakelijkheid voor de gevolgen daarvan.